Sukobi Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskoga vijeća obrane u Gornjem Vakufu tijekom 1992. godine

Beljo, Mijo

Source / Izvornik: **Časopis za suvremenu povijest, 2016, 48, 389 - 430**

Journal article, Published version
Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:928877

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

ČSP, br. 2., 389.-410. Zagreb, 2016.

UDK: 355.4(497.6Uskoplje)"1992"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 6. 11. 2015.
Prihvaćeno: 1. 7. 2016.

Sukobi Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskoga vijeća obrane u Gornjem Vakufu tijekom 1992. godine*

MIJO BELJO
Križevci, Republika Hrvatska
mijobeljocorica@gmail.com

U članku autor analizira zbivanja na području općine Gornji Vakuf-Uskoplje od listopada 1991. do listopada 1992. godine. Posebna je pozornost usmjerena na lipanj i listopad 1992., kada ondje dolazi do prvih oružanih sukoba između Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskoga vijeća obrane. Na temelju dostupnih dokumenata očito je da su neutemeljene optužbe muslimanske strane da je Hrvatsko vijeće obrane planiralo sukobe s Armijom Republike Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Teritorijalna obrana Bosne i Hercegovine; Armija Republike Bosne i Hercegovine; Hrvatsko vijeće obrane; Gornji Vakuf

Uvod

Općina i grad Gornji Vakuf-Uskoplje smješteni su u gornjem dijelu Skopaljske doline, odnosno na krajnjem južnom dijelu središnje Bosne.[1] Okružen teško prohodnim planinama Vranicom, Radušom i Makljenom, grad se razvio u važnom području koje povezuje središnju Bosnu s Hercegovinom. Prema popisu stanovništva iz 1991., na području općine Gornji Vakuf živio je 25 181 stanovnik. Od ukupnoga broja stanovnika, njih 14 063 izjašnjavalo se Muslimanima-Bošnjacima (dalje: Muslimani),[2] a 10 706 Hrvatima. U središtu općine, istoimenom gradu, živjelo je 5344 stanovnika, među kojima 3274 Muslimana i 1805 Hrvata. Broj pripadnika ostalih nacionalnosti bio je zanemariv.

* Dokumenti korišteni prilikom izrade rada preuzeti su iz baza podataka Međunarodnoga kaznenog suda za područje bivše Jugoslavije (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia) i Slobodana Praljka. Dokumenti za koje nije navedeno mjesto pohrane nalaze se u posjedu autora u obliku preslika ili prijepisa.

[1] Sadašnji naziv grada i općine, Gornji Vakuf-Uskoplje, u službenu je uporabu ušao 2001.; naziv Gornji Vakuf koriste Muslimani-Bošnjaci, a Uskoplje Hrvati.

[2] U radu će se umjesto sadašnjega nacionalnog imena Bošnjak koristiti ime Musliman jer rad obrađuje razdoblje kada naziv Bošnjak nije bio dovoljno afirmiran niti službeno uveden u uporabu. Naziv Bošnjak institucionaliziran je 6. travnja 1994. godine.

Znatan broj stanovništva živio je u selima i naseljima u neposrednoj okolici grada. Većinska muslimanska naselja i sela nalaze se na rubnim zapadnim i istočnim dijelovima općine te na uzvisinama oko grada, a ona s većinskom hrvatskom populacijom u blizini prometnica koje vode prema Bugojnu, Novom Travniku i Prozoru.[3]

Međusobni odnos lokalnoga (hrvatskog i muslimanskog) stanovništva na području Gornjega Vakufa nije se previše razlikovao od stanja u susjednim općinama. Većinu njih karakteriziralo je postojanje odvojenih društava temeljenih na etno-konfesionalnom kriteriju. Takav je odnos naslijeđen iz prethodnoga razdoblja te nije bio uzrokovan političkim promjenama 1990., ali su ga one učinile vidljivijim.[4]

Na prvim višestranačkim izborima održanima u Bosni i Hercegovini (BiH) 18. studenoga 1990., dvije nacionalne stranke, Stranka demokratske akcije (SDA) i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), u općini Gornji Vakuf osvojile su sva mjesta u općinskoj skupštini. Na temelju izbornih rezultata ubrzo su formirani Skupština općine i Izvršno vijeće općine kao glavna tijela lokalne uprave. Shodno rezultatima izbora, u Skupštinu općine ušlo je 26 Muslimana i 24 Hrvata.[5] Za predsjednika Skupštine općine imenovan je Muhamed Palalić iz SDA-a, a Zdravko Batinić iz HDZ-a postao je predsjednik Izvršnoga vijeća općine.[6]

Tijekom prve polovine 1991. stanje u Hrvatskoj odrazilo se i na prostore BiH. Otvorena pobuna dijela srpske populacije, koju je slijedila agresija Jugoslavenske narodne armije (JNA) i paravojnih formacija iz Srbije tijekom ljeta 1991., nagovještavala je događaje koji su se mogli očekivati i u BiH. Stoga je radi započinjanja pravovremenih priprema za obranu ogranak HDZ-a Gornji Vakuf 2. rujna 1991. formirao prvi krizni štab (stožer) i njegove ogranke u mjestima u kojima su Hrvati imali relativnu većinu. Iz tih su stožera već 23. listopada 1991. formirane prve neformalne oružane postrojbe čiji su pripadnici bili uglavnom Hrvati.[7]

Za razliku od Hrvata, Muslimani su prve vidljive korake za obranu poduzeli početkom travnja 1992. godine. Uzrok tome bila je politika muslimanskoga

[3] *Stanovništvo Bosne i Hercegovine: narodnosni sastav po naseljima* (Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1995), 124-126, prikaz XXXIII.

[4] Srećko M. Džaja, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine* (Mostar: Ziral, 2. dopunjeno izd., 1999), 11-19.

[5] International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (dalje: ICTY): Predmet br. IT-04-74-T, Tužilac (Tužitelj) protiv Jadranka Prlića, Brune Stojića, Slobodana Praljka, Milivoja Petkovića, Valentina Ćorića, Berislava Pušića (dalje: ICTY: Predmet br. IT-04-74-T), *Transkript svjedočenja, Svjedok Zdravko Batinić* (Haag: ICTY, 12. 11. 2008.), 34467-34468, pristup ostvaren 3. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmResultSet.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&StartPage=1&EndPage=10.

[6] ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, Presuda, *Javno – Presuda* (Haag: ICTY, tom 2 od 6, 2013.), 75, pristup ostvaren 3. 2. 2015., www. icr.icty.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-04 74/JUD251R0000441002.pdf.

[7] "Samoorganiziranje", *Skopaljski vjesnik* (Gornji Vakuf), br. 2, srpanj 1992., 2.

vodstva, koja se temeljila na uvjerenju u povoljno rješavanje državne krize.[8] No kada se to pokazalo nemogućim, počelo je ubrzano stvaranje postrojbi na područjima koja su smatrana ključnima. Među njima je bio i Gornji Vakuf.

Ustrojstvo vojnih organizacija

Tijekom prve polovine 1992. bosanskohercegovački su Srbi radi stvaranja kompaktnosti prostora uz punu potporu JNA pokrenuli napade na strateški najvažnija područja BiH. Tako su već tijekom travnja 1992. oni i snage JNA preuzeli kontrolu nad, u prometnom smislu, iznimno važnim područjem sjeveroistočnih i zapadnih dijelova BiH, Bijeljine i Kupresa. Upravo zbog jedinstvenoga položaja prema srpskim snagama koje su zauzele Kupres, Gornji je Vakuf tijekom druge polovine svibnja 1992. postao sjedište Izmještenoga zapovjednog mjesta (IZM) Regionalnoga stožera Hrvatskoga vijeća obrane (HVO) Srednje Bosne.[9] Početkom srpnja 1992. unutar njega dolazi do reorganizacije, nakon koje Gornji Vakuf postaje središte Prvoga operativnog sektora, koji su činile općine Bugojno, Jablanica, Konjic, Kupres i Prozor.[10] Naposljetku, ustrojstvom HVO-a na operativne zone (OZ) krajem kolovoza 1992., područje Gornjega Vakufa postaje dijelom OZ Sjeverozapadna (S/Z) Hercegovina sa zapovjednim mjestom u Tomislavgradu.[11] Tijekom kolovoza 1992. postrojbe Općinskoga stožera HVO-a Gornji Vakuf okupljene su u novoustrojenu brigadu HVO-a "Ante Starčević" pod zapovjedništvom Zrinka Tokića.[12] Uz tu je brigadu na istom području djelovala i profesionalna postrojba HVO-a, bojna "Ahmet Memišević" iz sastava pukovnije "Ante Bruno Bušić", čije se sjedište nalazilo u okolici Posušja. Ta je bojna, osnovana tijekom travnja 1992., poslije preimenovana u bojnu "Zvonko Krajina".[13]

---

[8] Alija Izetbegović sastao se 26. travnja 1992. u Skoplju s generalima JNA Brankom Kosti-ćem i Blagojem Adžićem i predložio da imenuju "nekoliko muslimanskih generala koji će biti komandanti u Bosni" tamošnjim postrojbama JNA, no prijedlog je odbijen. Alija Izetbegović, *Sjećanja. Autobiografski zapis* (Sarajevo: TKD Šahinpašić, 2001), 115.

[9] Republika Hrvatska, Zapovjedništvo Južnog bojišta, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/91, Ur. Broj: 6030-02/92-1, Ploče, 19. svibnja 1992., Formiranje IZM "Srednja Bosna", u: Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu* (Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava; KULT/B, 2004), 991.

[10] Slobodan Praljak (dalje: SP): HVO, Regionalni stožer Srednja Bosna-Gornji Vakuf, Str. pov. br. 94/92 od 4. 07. 1992., Zapovijed, pristup ostvaren 5. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abih/437.pdf.

[11] SP: HVO, GS, Str. pov. br. 01-2054/92 od 31. 8. 1992., Formiranje operativnih zona, pristup ostvaren 5. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/782.pdf.

[12] ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, Presuda, 77, pristup ostvaren 3. 2. 2015., http://icr.icty.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-04-74/JUD251R0000441002.pdf.

[13] SP: RBiH, Hrvatska zajednica Herceg Bosna (dalje: HZ HB), GS, dj. br. 04-4/92 od 31.12. 1992., Izvješće o stanju u profesionalnom sastavu HVO, pristup ostvaren 10. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abih/2201.pdf.

Muslimanska je strana stvarne pripreme za organizaciju obrane započela tijekom prve polovine travnja 1992., aktiviranjem Općinskoga štaba Teritorijalne obrane (TO), u čiji je sastav ušao i Krizni štab Patriotske lige za Gornji Vakuf pod vodstvom Fuada Zeca, osnovan krajem 1991. godine.[14] Za prvoga zapovjednika (komandanta) TO Gornji Vakuf izabran je Hrvat, Mladen Kovačević, a za načelnika štaba Fahrudin Agić.[15] U organizacijskom je smislu Općinski štab TO Gornji Vakuf bio podređen Okružnom štabu TO-a sa sjedištem u Zenici.[16] Sredinom svibnja 1992. i unutar općinskoga TO-a dolazi do reorganizacije, kada na mjesto tadašnjega zapovjednika Mladena Kovačevića dolazi Fikret Musa. Smjena Kovačevića s mjesta zapovjednika izazvala je negativnu reakciju nekolicine Hrvata i Srba, pripadnika TO-a, zbog čega su ga oni ubrzo i napustili te pristupili HVO-u. Gledano retrospektivno, brza smjena Kovačevića s položaja zapovjednika TO-a nije iznenađujuća ako se uzme u obzir da su svi zapovjednici TO-a, osim jednoga bosanskohercegovačkog Srbina, bili Muslimani.[17]

Od 23. lipnja 1992. TO Republike Bosne i Hercegovine (RBiH) naredbom Predsjedništva RBiH mijenja naziv u Armija Republike Bosne i Hercegovine (Armija BiH), a dotadašnji Štab TO BiH u Glavni štab Oružanih snaga RBiH.[18] Ustrojavanjem korpusa, početkom studenoga 1992., dijelovi postrojbi Armije BiH Gornjega Vakufa ušli su u sastav 3. korpusa Armije BiH sa sjedištem u Zenici, s tim da je manji dio postrojbi i dalje djelovao pod zapovjedništvom Općinskoga štaba obrane.[19] Tijekom studenoga 1992. od dijela postrojbi s područja Gornjega Vakufa službeno je formirana 317. brdska brigada Armije BiH s oko 2500 pripadnika pod zapovjedništvom Jusufa Heljića.[20]

---

[14] Krizni štab općine Gornji Vakuf, br. 01/2-023-41 od 7. 4. 1992., Zaključak; formiranje Operativnog štaba teritorijalne obrane općine Gornji Vakuf, pristup ostvaren 8. 2. 2015., http://icr.icty.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Exhibit/Indexable/IT-04-74/ACE106574R0000436284.jpg.

[15] ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, Presuda, 76, pristup ostvaren 3. 2. 2015., http://icr.icty.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-04-74/JUD251R0000441002.pdf.

[16] ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Fahrudin Agić* (Haag: ICTY, 31. 10. 2006.), 9236, pristup ostvaren 7. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubResultSet.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=181045&Type=Related&Language=ENG.

[17] Slobodan Praljak, *Agresija Bosne i Hercegovine na Republiku Hrvatsku* (Zagreb: Oktavijan, 2007), 17-18.

[18] ICTY: Predsjedništvo RBiH, pr. br. 1-011-92 od 23. 6. 1992., Naredba, pristup ostvaren 7. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=122970&Type=Translation&Language=BCS.

[19] ICTY: RBiH, Štab Vrhovne Komande Oružanih snaga (ŠVK OS), Sarajevo, Str. pov. br. 02/1010-390 od 9. 11. 1992., Formiranje jedinica 3. Korpusa, Naređenje, pristup ostvaren 10. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmResultSet.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&StartPage=1&EndPage=10.

[20] ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Fahrudin Agić* (Haag: ICTY, 31. 10. 2006.), 9245, pristup ostvaren 7. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubResultSet.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=181045&Type=Related&Language=ENG. U korištenom transkriptu Jusuf Heljić pogrešno se spominje kao Jusuf Delić.

Postojanje paralelnih i zasebnih vojnih sustava na ograničenom području iziskivalo je i određene napore pri koordinaciji zajedničkih obrambenih zadataka. Stoga je 7. travnja 1992. osnovan Krizni štab općine Gornji Vakuf,[21] sastavljen od osmorice Muslimana te sedmorice Hrvata.

No odluke Kriznoga stožera bile su provedive isključivo ako su se s njima složili i predstavnici dviju zasebnih vojnih komponenti. Shodno tome, civilna je vlast uglavnom donosila odluke koje su trebale utjecati na smirivanje međunacionalnih tenzija na prostoru općine, a one su time bile maksimalni doseg djelovanja civilnih vlasti. S druge strane, i tijela civilnih vlasti bila su sastavljena od izabranih predstavnika dviju nacionalnih stranaka, HDZ-a i SDA-a, čiji je najveći broj članova bio dijelom jedne ili druge vojne komponente. Upravo zato većih odstupanja od zahtjeva vojnih predstavnika jedne ili druge strane gotovo da i nije bilo. Preslika opisanih odnosa na lokalnoj razini u mnogočemu je odgovarala razvoju vojno-političkih događaja na državnoj razini, gdje su se vodili ključni pregovori o unutarnjem uređenju BiH. Upravo će razmimoilaženja i nemogućnost dogovora na višoj razini katalizirati negativni utjecaj na već narušene međunacionalne odnose na lokalnoj razini.

U razgovorima koji su uslijedili, nesudjelovanje postrojbi TO-a na organizaciji crte obrane na prostoru Raduše prema Kupresu bio je jedan od glavnih razloga nemogućnosti postizanja dogovora. Opravdavanje nesudjelovanja muslimanske strane manjkom materijalno-tehničkih sredstava i nedovoljnom obučenošću pripadnika TO-a vodstvo HVO-a nije prihvatilo kao pravovaljan razlog. Sama činjenica da su prva sela podno Raduše većinski muslimanska i saznanje da se u njima nalaze naoružani pripadnici TO-a koji ne sudjeluju u obrani izazivali su dodatno ogorčenje. Vodstvo HVO-a smatralo je da se ljudski potencijal TO-a, koji se u tom trenutku velikim dijelom smjestio u užem dijelu grada, mogao bolje iskoristiti na obrambenoj crti. Na taj se način razvučena crta obrane, koju su postrojbe HVO-a jednim dijelom zaposjele i na području susjedne općine Bugojno, mogla kvalitetnije nadzirati, čime bi se smanjila mogućnost iznenadnih upada snaga Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine s Kupresa, službeno osnovane polovinom svibnja 1992. (od 12. kolovoza 1992. preimenovana je u Vojsku Republike Srpske – VRS).[22]

Prvi incidenti – prvi sukob

Daljnja neslaganja nastavljena su tijekom 10. svibnja 1992., kada je vodstvo TO-a zatražilo da se na kontrolne punktove koje je HVO već prije uspostavio

[21] ICTY: Krizni štab općine Gornji Vakuf, br. 01/2-023-41 od 7. 4. 1992., Zaključak; formiranje Operativnog štaba teritorijalne obrane općine Gornji Vakuf, pristup ostvaren 8. 2. 2015., http://icr.icty.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Exhibit/Indexable/IT-04-74/ACE106574R0000436284.jpg.

[22] ICTY: Magnetofonski snimak sa 16. [sjednice] skupštine Narodne Skupštine Republike Srpske, održane 12. maja 1992. godine u Banja Luci, 44, pristup ostvaren 12. 2. 2015., http://documents.tips/documents/16-sjednica-narodne-skupstine-republike-srpske-12-maj-1992-cirilica.html.

na izlazima iz grada prema Bugojnu i Prozoru postave i njihovi pripadnici. No HVO nije htio pristati na taj zahtjev TO-a sve dok se njegove postrojbe ne rasporede na crtama obrane na Raduši.[23] Tek kada se HVO obvezao da će u okviru svojih logističkih mogućnosti pružiti pomoć, vodstvo TO-a pristalo je na traženi zahtjev i nakon nekoliko dana priprema, mjesec dana nakon početka sukoba u BiH, pripadnici TO-a preuzeli su manji dio crte obrane na Raduši.[24] Potkraj svibnja i početkom lipnja 1992. postignuti dogovor o zajedničkom držanju obrambenih crta u velikoj se mjeri i poštovao, a dobra suradnja ogledala se i u pomoći HVO-a postrojbama TO-a u logistici i zajedničkim patrolama vojne policije HVO-a i TO-a.

Naglo narušavanje postojećega stanja uslijedilo je tijekom prve polovine lipnja 1992. godine. Tada su na području Raduše, dok su se spremali posjetiti obrambene položaje, ubijena četvorica časnika HVO-a.[25] U ozračju nepovjerenja, hrvatska je strana izrazila sumnju u umiješanost pripadnika TO-a, što je muslimanska strana negirala, smatrajući spomenuti događaj unutarhrvatskim obračunom. U razdoblju nepovjerenja rijetko je tko i posumnjao na moguću umiješanost srpske strane, iako su četvorica časnika bila ključne osobe organiziranja obrane upravo prema snagama VRS-a s Kupresa.[26] Ipak, taj je događaj produbio svakodnevne nesuglasice, koje su nedugo potom rezultirale prvim oružanim incidentom.

Prema izvorima HVO-a, prvi oružani incident dogodio se kada su 19. lipnja 1992. pripadnici postrojbe TO-a, "Zelene beretke"[27], postavili punkt u gornjem dijelu grada ne dopuštajući "prolazak kroz grad".[28] Sljedećega su dana pripadnici "Zelenih beretki" zarobili nekoliko Hrvata, civila, koristeći ih kao

[23] ICTY: HVO, Brigada "dr. Ante Starčević" Gornji Vakuf, br. 1-5/1-7/93 od 11. 3. 1993., Izvješće o događajima u Gornjem Vakufu od 18. 6. 1992. do 13. 1. 1993., pristup ostvaren 8. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=419366&Type=Translation&Language=BCS.

[24] ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Fahrudin Agić* (Haag: ICTY, 31. 10. 2006.), 9231, pristup ostvaren 7. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubResultSet.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=181045&Type=Related&Language=ENG.

[25] SP: HVO, Gornji Vakuf, Str. pov. br. 1-5/1-116/92 od 6. 6. 1992., Izvješće, pristup ostvaren 13. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/309.pdf.

[26] Oslobađanjem Kupresa krajem 1994. HVO je zaplijenio dnevnik srpske skupine koja je postavila zasjedu. ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Zrinko Tokić* (Haag: ICTY, 29. 9. 2009.), 45354, pristup ostvaren 10. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubResultSet.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=274610&Type=Related&Language=ENG.

[27] Muslimanska oružana organizacija koja je nakon reorganizacije Teritorijalne obrane u travnju 1992. (poslije Armija BiH) postala njezin sastavni dio. Naziv "Zelene beretke" pripadnici organizacije dobili su zbog korištenja vojnih beretki karakteristične zelene boje, tradicionalne vjerske boje islama, čime se nastojao naglasiti isključivo muslimanski karakter formacije.

[28] ICTY: HVO, Brigada "dr. Ante Starčević" Gornji Vakuf, br. 1-5/1-7/93 od 11. 3. 1993., Izvješće o događajima u Gornjem Vakufu od 18. 6. 1992. do 13. 1. 1993., pristup ostvaren 8. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=419366&Type=Translation&Language=BCS.

živi štit.[29] U isto su vrijeme postrojbe TO-a koje su se nalazile na obrambenim crtama na Raduši napustile položaj, što su pokušale iskoristiti snage VRS-a s Kupresa, koje su u nekoliko navrata izvele neuspješne pješačke napade. Osim umiješanosti pojedinih pripadnika TO-a – za koje se, kao bivše rezervne i aktivne časnike JNA, mislilo da su "u dosluhu" s VRS-om – HVO je za incident izrijekom optužio pripadnike "Zelenih beretki". Vodstvo TO-a ograđivalo se od takvih ekstremnih skupina ističući da ne može uspostaviti kontrolu nad njima.[30]

Verzija sukoba TO-a bila je znatno drugačija. Postavljanje punktova definirano je kao preventivni čin onemogućivanja širenja sukoba koji se dan prije dogodio između postrojbi TO-a i HVO-a na području susjednoga Novog Travnika. Ujedno je to bio odgovor na hrvatsko postavljanje punktova oko naselja Karamustafići na južnom izlazu iz grada prema Prozoru. Prema stajalištu TO-a, oružani sukob započeo je nakon što su vojnici HVO-a otvorili vatru prema njihovu dijelu grada. Potom su uslijedili vatreni okršaji manjega intenziteta koji su trajali sljedeća dva dana. Ipak, vrhunac TO-ovih optužbi upućenih HVO-u odnosio se na dolazak dijela specijalne postrojbe Glavnoga stožera Hrvatske vojske (HV) "Frankopan" u Gornji Vakuf, koji je u TO-u shvaćen kao ključni dokaz hrvatskih priprema za zauzimanje Gornjega Vakufa.[31]

Objašnjenja hrvatske strane da je riječ o postrojbi koja je na područje Gornjega Vakufa stigla isključivo radi organiziranja što kvalitetnije obrane i izviđanja srpskih položaja na Kupresu muslimanska strana nije prihvatila. Činjenica da pripadnici postrojbe "Frankopan" u trenucima sukoba HVO-a i TO-a nisu vojno djelovali[32] nije imala utjecaja na promjenu stajališta TO-a.[33] Rečeno stajalište vodstva TO-a o povezanosti postrojbe "Frankopan" i HVO-a moglo se temeljiti isključivo na jednoj činjenici, no i ona je bila uvjetovana prethodnim postupcima TO-a. Naime, zapovjednik postrojbe "Frankopan", Bruno Zorica zvan Zulu, u nedostatku profesionalnih časnika postavljen je za zapovjednika Regionalnoga stožera HVO-a. Njegovo postavljanje na tu dužnost uzrokovano

[29] SP: OS HVO, Gornji Vakuf, Str. pov. br. 1-5/4-2/92 od 22. 6. 1992., Izvješće. Civili korišteni u živom štitu su nakon zarobljavanja i završetka kratkog sukoba oslobođeni, pristup ostvaren 10. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/388.pdf.

[30] SP: HZ HB, HVO, Načelnik za saznajne poslove sektor S/Z Hercegovina, Tomislavgrad, Str. pov. br. 153/92 od 19. 6. 1992., Saznajno izvješće op. br. 49/92., pristup ostvaren 12. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/373.pdf.

[31] ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Fahrudin Agić* (Haag: ICTY, 31. 10. 2006.), 9228-9229, pristup ostvaren 7. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubResultSet.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=181045&Type=Related&Language=ENG.

[32] ICTY: HVO, Brigada "dr. Ante Starčević", br. 1-5/1-7/93 od 11. 3. 1993., Izvješće o događajima u Gornjem Vakufu 18. 6. 1992. – 13. 1. 1993., pristup ostvaren 8. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=419366&Type=Translation&Language=BCS.

[33] SP: HZ HB, HVO, Regionalni stožer Srednja Bosna, Busovača, 17. 7. 1992., Izjava, pristup ostvaren 13. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abih/495.pdf.

je time što je dotadašnji zapovjednik tog stožera Žarko Tole krajem svibnja 1992. otet na punktu TO-a u Bugojnu, nakon čega je završio u srpskom zarobljeništvu. Ta činjenica, kao i nemiješanje postrojbe "Frankopan" u sukobe HVO-a i TO-a i nakon Zoričina preuzimanja dužnosti, pokazuje da su postupci hrvatske strane prema TO-u bili reakcija na prethodne TO-ove postupke, a ne obratno.

Tijekom noći 19./20. lipnja 1992. narušeno sigurnosno stanje s prostora grada proširilo se i na okolna sela. Na području Voljica vojnici HVO-a u povratku s crta obrane na Raduši naišli su na dobro naoružanu patrolu TO-a, nakon čega je uslijedio kratkotrajni okršaj koji je rezultirao ranjenim vojnicima na obje strane. Ipak, tijekom noći 20. lipnja zapovjednici HVO-a i TO-a, Tokić i Musa, nastojali su što prije zaustaviti sukobe. Čak su i pomoću sredstava veze, ali i pokretnim megafonom, pozivali obje strane na prestanak sukoba. Radi što hitnijega okončanja sukoba, Glavni stožer HVO-a zatražio je tijekom 20. lipnja zatražio prestanak svih sukoba i vraćanje ljudstva na crte prema VRS-u.[34] Njihova nastojanja ubrzo su dovela do smirivanja stanja i potpisivanja službenoga primirja, pa su tijekom poslijepodneva 21. lipnja sukobi prestali, nakon čega je nastupilo stanje "prividnog mira".[35] Sljedećih dana uslijedila je razmjena zarobljenika, što je bio vidljiv znak smirivanja stanja. No prvi ozbiljni oružani sukob, osim zaoštravanja međusobnih odnosa, donio je i prve ljudske žrtve, dva poginula pripadnika HVO-a i dva poginula pripadnika TO-a.[36]

Nakon sukoba je održan niz sastanaka predstavnika HVO-a, TO-a (Armije BiH)[37] i civilnih vlasti na kojima su se nastojali riješiti postojeći problemi. Tijekom razgovora, jedan od glavnih zahtjeva HVO-a ponovno se odnosio na slanje ljudstva Armije BiH na prethodno napuštene položaje na Raduši, što je vodstvo Armije BiH odlučno odbijalo. Ipak, nakon nekoliko dana pregovora glavni hrvatski uvjet konačno je prihvaćen, pa su postrojbe Armije BiH tijekom 25. lipnja od HVO-a preuzele prethodno napuštene položaje.[38]

---

[34] SP: HZ HB, HVO, GS, Pov. br. 01-525/92 od 20. 6. 1992., pristup ostvaren 15. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/378.pdf.

[35] SP: HZ HB, HVO, Načelnik za saznajne poslove sektor S/Z Hercegovina, Tomislavgrad, Str. pov. br. 159/92 od 23. 6. 1992., Saznajno izvješće op. br. 51/92., pristup ostvaren 17. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/399.pdf.

[36] SP: Iskaz; Zrinko Tokić, Gornji Vakuf-Uskoplje, Ljubuški, studeni 2005., 4; Alija Čaušević i Esad Gvozden poginuli su kao pripadnici TO-a (Armije BiH). Jedan od dvojice poginulih pripadnika HVO-a bio je Zvonko Krajina, pristup ostvaren 18. 1. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/ISKAZI/TokicZrinko1.pdf.

[37] ICTY: Predsjedništvo RBiH, pr. br. 1-011-92 od 23. 6. 1992., Naredba, pristup ostvaren 7. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=122970&Type=Translation&Language=BCS.

[38] ICTY: Predsjedništvo skupštine općine Gornji Vakuf (dalje: Predsjedništvo SO G. Vakuf), br. 01/1-023-206 od 24. 6. 1992., Naredba o vraćanju snaga TO-a Gornji Vakuf na prostor Raduše, pristup ostvaren 9. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=432926&Type=Translation&Language=BCS.

Na zajedničkom sastanku održanom dan prije, 24. lipnja 1992., pored spomenutog pitanja rasprava je usmjerena na temu sigurnosti unutar grada. Radi izbjegavanja daljnjih nesuglasica, vodstva Armije BiH i HVO-a uspjela su postići dogovor o uklanjanju svih kontrolnih punktova s užega i šireg gradskog područja na kojima se ne nalaze zajedničke patrole, a dogovoreno je i "uklanjanje svih utvrđenih mjesta i oruđa raspoređenih u i oko grada izuzev položaja na Raduši i Humcu".[39] Na istom sastanku dogovoreno je i uklanjanje svih nacionalnih zastava sa zgrada u gradu, osim onih na vojarnama i vjerskim objektima, uvođenje policijskoga sata, ali i zabrana kretanja naoružanih vojnika po gradu, osim ako se "ne nalaze na zadatku ili se ne kreću u vojnoj formaciji".[40]

No, usprkos postignutom dogovoru, novi incident zbio se nakon nepuna dva tjedna, kada su 11. srpnja 1992. četvoricu pripadnika HVO-a nakon prepirke u lokalnom ugostiteljskom objektu pripadnici Vojne policije Armije BiH priveli i brutalno pretukli.[41] Stanje se dodatno zaoštrilo već sljedećega dana kada je stigla vijest da se i u susjednoj općini Novi Travnik, zbog nesuglasica oko postavljanja zastava, dogodio oružani obračun koji je završio s nekoliko mrtvih i ranjenih.[42]

Grad se polovinom srpnja ponovno našao u opasnosti od izbijanja sukoba kada je na vojarnu u kojoj su se nalazili pripadnici Armije BiH nepoznata osoba ispalila nekoliko tromblonskih mina. Novi sukob činio se sve izglednijim. Naposljetku je nakon nekoliko neuspješnih pokušaja 22. srpnja 1992. u hotelu "Raduša" održan novi sastanak glavnih predstavnika Armije BiH i HVO-a te civilnih vlasti općine, predstavnika Križnoga stožera, na koji su pozvani i intelektualci i vjerski predstavnici. Glavna rasprava vodila se o pitanju napetosti i svakodnevnoga rasta nepovjerenja, ali i o raspoređivanju snaga Armije BiH na crtama obrane na području susjedne bugojanske općine. Zapovjedništvo HVO-a inzistiralo je na zajedničkom odlasku na nove crte obrane, koje su postrojbe HVO-a manjim dijelom već zaposjele. Vodstvo Armije BiH odbilo je taj zahtjev uz dva argumenta. Prvi se odnosio na negativno raspoloženje ljudstva zbog nedavnoga sukoba, a drugi na neuređene crte obrane. Muslimanski zapovjednik Fikret Musa istaknuo je da njegovi vojnici zbog zadnjih događaja, koji su kod njih stvorili nepovjerenje, ali i opravdani strah od njihova

[39] ICTY: Predsjedništvo SO G. Vakuf, br. 1/1-023-203 od 24. 6. 1992., Naredba, pristup ostvaren 9. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=432926&Type=Translation&Language=BCS.

[40] ICTY: Predsjedništvo SO G. Vakuf, br. 1/1-023-204 od 24. 6. 1992., Naredba, pristup ostvaren 9. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=432926&Type=Translation&Language=BCS.

[41] ICTY: HVO, Brigada "dr. Ante Starčević", br. 1-5/1-7/93 od 11. 3. 1993., Izvješće o događajima u Gornjem Vakufu 18. 6. 1992. – 13. 1. 1993., pristup ostvaren 8. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=419366&Type=Translation&Language=BCS.

[42] SP: HZ HB, HVO, Stožer HVO Novi Travnik, br.137/1 od 14. 7. 1992., Izvješće, pristup ostvaren 15. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/DOKUMENTI%20HVO%20ABiH%20i%20VRSJNA%20O%20GLAVNIM%20DOGAdjAJIMA%201992.-1994/124.pdf.

ponavljanja, nisu voljni za odlazak na novi teren. Fahrudin Agić iznio je drugi argument naglašavajući da, prema njegovim informacijama, na tom prostoru ne postoje uređene crte obrane koje bi omogućile prihvatljiv smještaj vojnika. Zrinko Tokić suprotstavio se Agićevim tvrdnjama uz obrazloženje da su postrojbe HVO-a na tom prostoru uredile crte obrane, a kao dokaz je pozvao televizijske snimatelje da posjete tu crtu obrane i sami se uvjere u obavljene radove. Usto se na sastanku raspravljalo o nefunkcioniranju izabranih civilnih vlasti, posebice civilne policije, koja više nije obavljala svoje osnovne djelatnosti, te o formiranju zajedničkoga zapovjedništva. Ni o jednoj od te dvije teme nije donesena konačna odluka, nego je tek načelno rečeno da se pregovori trebaju nastaviti.[43]

Stanje u općini od kraja lipnja do listopada 1992. godine

Krajem srpnja i početkom kolovoza 1992. sigurnosno stanje narušeno je novim lokalnim incidentima. Prvi se dogodio tijekom 5. kolovoza, kada je nekoliko nepoznatih osoba pucalo na zgradu srednje škole, u kojoj su se nalazili dijelovi Vojne policije HVO-a i dio pukovnije "Ante Bruno Bušić".[44] Iako se radilo o nepoznatim napadačima, hrvatska je strana sumnjala da su u taj čin umiješani pripadnici Armije BiH koji su željeli izazvati sličan odgovor hrvatske strane. Taj se događaj zbio dok je HVO nastojao provjeriti istinitost informacija o radovima koje je Armija BiH izvodila u svojem dijelu grada. Naime, nekoliko dana prije tog incidenta pojavile su se indicije da muslimanska strana na strateški važnim mjestima oko grada, ali i u većinskim muslimanskim selima, radi rovovska utvrđenja. Vodstvo HVO-a bilo je na temelju određenih naznaka svjesno da se nešto događa, zbog čega se u jednoj obavještajnoj procjeni ističe da "SDA sve više uspijeva stvoriti uvjerenje da HVO priprema rat protiv Muslimana. Muslimani u gradu i po selima kopaju rovove oko hrvatskih naselja, spajaju ih saobraćajnicama pa čak izgrađuju skloništa za ljudstvo".[45] Informacija o postojanju utvrđenja iza crta obrane HVO-a, koji je držao veći dio crte obrane na Raduši, unijela je dodatni nemir među vodstvo HVO-a, jer bi se u slučaju novoga sukoba s TO-om postrojbe HVO-a našle u izrazito nepovoljnom položaju, u međuprostoru dviju vojski (VRS-a i Armije BiH).

Usprkos vidljivo narušenim odnosima, HVO je tijekom prve polovine kolovoza 1992. dodijelio manji dio svojih materijalno-tehničkih sredstava

[43] "Do pakla i natrag", *Skopaljski vjesnik*, br. 2, srpanj 1992., 9.

[44] ICTY: HVO, Brigada "dr. Ante Starčević", br. 1-5/1-7/93 od 11. 3. 1993., Izvješće o događajima u Gornjem Vakufu 18. 6. 1992. – 13. 1. 1993., pristup ostvaren 8. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=419366&Type=Translation&Language=BCS.

[45] SP: HZ HB, HVO, Načelnik za saznajne poslove, Sektor S/Z Hercegovina, Tomislavgrad, Str. pov. br. 234/92, Saznajno izvješće, Op. br. 78/92 od 29. 7. 1992., pristup ostvaren 16. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/572.pdf.

postrojbama Armije BiH iz Gornjega Vakufa koje su se spremale krenuti prema sarajevskom ratištu (Igman). Dan nakon odlaska dijela postrojbi Armije BiH prema Sarajevu, snage VRS-a izvele su iz pravca Kupresa napad na crti od Raduškoga kamena do Bugojna, uslijed čega je probijena crta obrane.[46] Ljudstvom kojim je HVO raspolagao u tom trenutku nije se mogao pokriti tako veliki dio crte. Iznenadni napad VRS-a i gubitak određenih položaja na kojima se nije nalazio dovoljan broj ljudi bili su izravna posljedica neprihvaćanja prijedloga HVO-a ponuđenih na zajedničkom sastanku u hotelu "Raduša" tijekom 22. srpnja, kada se od vodstva Armije BiH Gornji Vakuf tražilo slanje zajedničkih snaga prema dijelu bugojanskoga bojišta. Usporedno s time, odlazak dijela jedinica Armije BiH prema Igmanu dodatno je oslabio i one dijelove crte koje su držali njezini pripadnici. Iako je nakon tri dana teških borbi HVO uz suradnju dijelova postrojbi Armije BiH iz Bugojna uspio povratiti izgubljene dijelove i odbaciti snage VRS-a na početne položaje, neslaganje oko zajedničkoga držanja crte obrane prema VRS-u i dalje će ostati kamen spoticanja u međusobnim odnosima.[47]

Dodatni udarac narušenim odnosima bilo je i srpsko granatiranje Gornjega Vakufa u drugoj polovini kolovoza 1992. godine. Iako je dio granata pogodio hrvatske dijelove, veći broj njih pogađao je muslimanske dijelove grada. U ozračju narušenih odnosa, muslimanska je strana bila uvjerena da je granatiranje njihova dijela grada izvedeno s položaja HVO-a s područja Galičice.[48] S tim u vezi, očito je da je srpska strana bila svjesna loših odnosa Hrvata i Muslimana, koje je opisanim potezima željela dodatno pokvariti. Nastojeći iskoristiti slabe mogućnosti koordinacije, VRS je krajem kolovoza i početkom rujna 1992. na temelju "Direktive Glavnog štaba" pokrenuo napade na šire područje gornjovakufske i bugojanske općine.[49] Ipak, teški napadi srpske strane uspješno su zaustavljeni zajedničkim naporima HVO-a i Armije BiH, a postrojbe HVO-a uspjele su pod svoju kontrolu staviti nova područja pomaknuvši dotadašnje crte obrane naprijed.[50]

---

[46] SP: HZ HB, HVO, Načelnik za saznajne poslove, Sektor S/Z Hercegovina, Tomislavgrad, Str. pov. br. 279/92, Saznajno izvješće Op. br. 89/92 od 15. 8. 1992., pristup ostvaren 16. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/707.pdf.

[47] SP: HZ HB, HVO, Načelnik za saznajne poslove, Sektor S/Z Hercegovina, Tomislavgrad, Str. pov. br. 281/92, Saznajno izvješće Op. br. 90/92 od 17. 8. 1992., pristup ostvaren 18. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/715.pdf.

[48] SP: Iskaz; Josip Zeko, 32. Manje planinsko selo Galičica nalazi se na istočnim obroncima Raduše, na izrazito povoljnom području s kojega je moguće nadzirati prostor zapadnih dijelova gornjovakufske općine, a time i glavnu prometnicu koja Gornji Vakuf povezuje s Bugojnom. Osim toga, dominantni položaj sela potpuno odgovara smjeru djelovanja topništva VRS-a s Kupresa, pristup ostvaren 21. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/ISKAZI/JosipZeko.pdf.

[49] Glavni Štab Vojske SRBiH, Direktiva za daljnja dejstva, op. br. 3, str. pov. br. 02/5-92 od 3. 8. 1992., 4, 6.

[50] SP: HZ HB, HVO, Načelnik za saznajne poslove, Sektor S/Z Hercegovina, Tomislavgrad, str. pov. br. 301/92, Saznajno izvješće, Op. br. 98/92 od 1. 9. 1992., pristup ostvaren 19. 2. 2015., http://

U danima nakon odbijanja napada VRS-a nastavljeni su incidenti i općenito su vladali loši odnosi između HVO-a i Armije BiH u Gornjem Vakufu. U nemogućnosti pronalaženja povoljnoga rješenja kojim bi se zadovoljile obje strane, dotadašnji zapovjednik Armije BiH Fikret Musa, koji se kao predstavnik umjerene struje unutar muslimanskoga vojno-političkog rukovodstva zalagao za zajedničko djelovanje i izbjegavanje nesuglasica s HVO-om, podnio je tijekom 7. rujna 1992. neopozivu ostavku.[51] Nakon Musine ostavke, postrojbe Armije BiH potpale su pod kontrolu načelnika Općinskoga štaba Fahrudina Agića, koga je hrvatska strana smatrala potpunom suprotnošću Musi, izrazito radikalnim i nespremnim za dogovore.[52] Znakovito, istoga dana kada je Musa podnio ostavku, SDA Gornjega Vakufa donosi proglas u kojem poziva sve Muslimane da svoju djecu više ne šalju u školu koju su do tada zajedno pohađala hrvatska i muslimanska djeca.[53]

Nedugo zatim novi problemi pojavili su se i oko postavljanja medijske opreme koju je hrvatska strana osigurala da bi se na području Gornjega Vakufa mogao pratiti signal Hrvatske televizije (HTV). Iako je još tijekom srpnja 1992. donesena zajednička odluka da se na televizijski repetitor Gornji Vakuf dopušta "instalirati oprema za praćenje signala HTV-a, s tim da se ne ugrozi signal TV BiH", pripadnici Armije BiH nisu dopustili postavljanje opreme.[54]

Musina ostavka i nemogućnost postavljanja opreme za praćenje signala HTV-a svoj konačni epilog dobile su polovinom rujna, kada su se u razmaku od nekoliko dana dogodili novi incidenti između pripadnika Armije BiH i HVO-a. I tada se pored svih ostalih problema ponovno aktualiziralo pitanje sudjelovanja na crti obrane prema VRS-u. Iako su Hrvati bili manjinsko stanovništvo, od ukupnoga broja snaga raspoređenih prema srpskim položajima "HVO čini 65%, a TO (ABiH) 35% ljudstva", što je za HVO bio velik problem, pogotovo ako se uzme u obzir da HVO većinu svojega naoružanja drži na "fronti", a Armija BiH u "njihovim selima".[55] Prema izvorima HVO-a, muslimanska je strana najveći dio svojega ljudstva držala u samom gradu, pa na "svaku detonaciju u gradu Muslimani izlaze na položaj u već iskopane

www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/788.pdf.

[51] "Iz dana u dan", *Skopaljski vjesnik*, br. 5, 1. 10. 1992., 2.

[52] ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Zrinko Tokić* (Haag: ICTY, 29. 9. 2009.), 45356, pristup ostvaren 10. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubResultSet.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=274610&Type=Related&Language=ENG.

[53] SP: RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Sigurnosno informativna služba (dalje: SIS), br. 02-19/92 od 15. 9. 1992., pristup ostvaren 23. 2. 1992., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abih/857.pdf.

[54] ICTY: RBiH, Općina Gornji Vakuf, Izvršni odbor, br. 01/3-64-3 od 27. 7. 1992., Zaključak, pristup ostvaren 10. 1. 2015., http://icr.icty.org/frmResultSet.aspx?e=rzzvkhvmziznyx555l0qkhvh&StartPage=1&EndPage=10.

[55] SP: HVO, Zapovjedništvo OZ SZ Hercegovina, br. 12/92 od 18. 9. 1992., Izvješće o stanju OZ, pristup ostvaren 23. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/921.pdf.

rovove", a njihovi "topovi i minobacači još uvijek nisu bili na položaju prema neprijatelju, već se drže u rezervi u samom gradu".[56]

Na taj su način stalni napadi VRS-a i upadi diverzantskih grupa stavljali HVO u izrazito nepovoljan položaj, jer se bez aktivnijega sudjelovanja postrojbi Armije BiH široka crta obrane nije mogla u cijelosti nadzirati.[57] Budući da se rješavanje tog problema neprestano odgađalo, na njega se u HVO-u, posebice nakon sukoba u lipnju, počelo gledati kao na znak određenih priprema Armije BiH za nove sukobe. Izgovore vodstva Armije BiH da za veću angažiranost na tim prostorima nedostaju materijalno-tehnička sredstva, HVO više nije prihvaćao, posebice zato što su postrojbe Armije BiH nakon povratka sa sarajevskoga ratišta došle u posjed veće količine vojnoga materijala, koji se nije koristio za obranu domicilne općine. Osim toga, prema dostupnim informacijama HVO-a, Armija BiH određenu je količinu naoružanja tijekom rujna dobila i u obliku pomoći i donacije iz stranih zemalja.[58]

Sukob u listopadu 1992. godine

U listopadu su na području Novoga Travnika i Prozora izbili hrvatsko-muslimanski sukobi koji su se odrazili i na stanje u Gornjem Vakufu. Prvi sukob dogodio se 18. listopada na području Novoga Travnika[59], a 23. listopada sukob je zahvatio i susjednu općinu Prozor.[60] Tako se Gornji Vakuf našao u međuprostoru dviju općina u kojima su započeli teški višednevni sukobi.[61]

Radi izbjegavanja sukoba, dan nakon početka sukoba u Novom Travniku, 19. listopada, sazvan je sastanak između predstavnika Armije BiH i HVO-a, na kojem je zaključeno da se događaji s prostora Novoga Travnika "ne smiju i neće prenijeti u Gornji Vakuf i da će se situacija moći držati pod kontrolom".

---

[56] SP: HZ HB, HVO, Načelnik za saznajne poslove, Sektor S/Z Hercegovina, Tomislavgrad, Str. pov. br. 352/92, Saznajno izvješće, Op. br. 352/92 od 28. 9. 1992., pristup ostvaren 25. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/1009.pdf.

[57] SP: HZ HB, HVO, Brigada "Kralj Tomislav", Tomislavgrad, br. 36/92 od 10. 10. 1992., pristup ostvaren 24. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/1143.pdf.

[58] SP: HZ HB, HVO, Načelnik za saznajne poslove, Sektor S/Z Hercegovina, Tomislavgrad, Str. pov. br. 352/92, Saznajno izvješće, Op. br. 352/92 od 28. 9. 1992., pristup ostvaren 25. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/1009.pdf.

[59] SP: HZ HB, Zapovjedništvo OZ Srednja Bosna, Istureno zapovjedno mjesto (dalje: IZM) Vitez, br. 757/92 od 19. 10. 1992., Stanje na području općine Novi Travnik, pristup ostvaren 28. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/1250.pdf.

[60] Davor Marijan, "Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.", *Časopis za suvremenu povijest* 38 (2006), br. 2: 379-402.

[61] SP: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, br. 02-51/92 od 28. 10. 1992., Izvješće, pristup ostvaren 28. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/1462.pdf.

Hitan sastanak sazvan je i zato što je dva dana prije pripadnik HVO-a (Vlatko Rajić) hladnokrvno ubio jednoga Muslimana (invalida Saliha Grižića). Hrvatska strana pritom je i službeno izrazila žaljenje, a Rajić je zatvoren i predan sudu u Mostaru.[62] Usporedno s dogovorom, Općinski stožer HVO-a izdao je naredbu o stavljanju u punu borbenu spremnost pripadnika Vojne policije, koja je trebala reagirati na najmanje ekscese koji su mogli narušiti krhko stanje mira.[63] Tijekom sljedeća dva dana stanje je ostalo mirno. No 21. listopada postrojbe Armije BiH blokirale su prometne komunikacije koje iz Gornjega Vakufa vode prema Prozoru, Bugojnu i Novom Travniku nakon što je jedna skupina pripadnika HVO-a iz Viteza tajno, bez dopuštenja Armije BiH, propuštena prema svojem domicilnom području.[64]

Da bi se izbjegle štetne posljedice nenajavljenoga prolaska skupine HVO-a, istoga dana poslijepodne dogovoren je novi sastanak zapovjedništava Armije BiH i HVO-a, civilnih predstavnika i uglednih građana iz redova obaju naroda. Iako su na sastanak došli gotovo svi pozvani, na njemu se nije pojavio predsjednik SDA-a Gornji Vakuf Abdulah Topčić. Nedolazak jednoga od ključnih muslimanskih predstavnika uz pravdanje da ne priznaje nikakav poziv osim ako to nije poziv službeno izabranih tijela, nefunkcionalne Skupštine općine, nije prihvaćen s odobravanjem hrvatske strane. Usprkos tome, sastanak je održan, a raspravljalo se o trenutačnoj situaciji u gradu. Nakon uvoda, čelni ljudi Armije BiH i HVO-a objasnili su razloge stavljanja postrojbi u stanje pripravnosti. Agić je iznio da su njegove postrojbe stavljene u stanje pripravnosti zbog "prolaska postrojbe HVO-a iz pravca Prozora prema Novom Travniku", a Tokić je istaknuo da je na takve radnje HVO morao odgovoriti jednakom mjerom „ kako ne bi dopustio eventualna slična iznenađenja".[65] Na taj su način obje strane već tijekom 21. listopada zauzele povoljne položaje koji su im omogućivali djelovanje u slučaju sukoba. Radi smirivanja stanja i izbjegavanja mogućih neželjenih posljedica, na sastanku je zaključeno da se situacija u općini treba pažljivo kontrolirati. Kao najvažniji zaključak dogovoreno je da se postrojbe Armije BiH i HVO-a s područja Gornjega Vakufa neće upletati u

[62] ICTY: RBiH, HZ HB, HVO, Općina Gornji Vakuf, br. 01-108/92 od 6. 11. 1992., Izvješće o događajima na području općine Gornji Vakuf od 19.-31. 10. 92., pristup ostvaren 27. 2. 2105., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=rzzvkhvmziznyx555l0qkhvh&DocID=428604&Type=Translation&Language=ENG.

[63] ICTY: Uprava Vojne Policije, HVO, II bojna, br. 1562/92 od 6. 11. 1992., predmet: Izvješće o događajima na području općine Prozor i Gornji Vakuf; Izvješće o događajima na prostoru Gornjeg Vakufa u vremenskom periodu od 19.-29. 10., pristup ostvaren 1. 3. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=rzzvkhvmziznyx555l0qkhvh&DocID=421384&Type=Translation&Language=ENG.

[64] SP: HZ HB, Saznajna služba S/Z Hercegovina, Str. pov. br. 108/92 od 25. 10. 1992., Saznajno izvješće, Op. br. 131/92, pristup ostvaren 30. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/1395.pdf.

[65] ICTY: RBiH, HZ HB, HVO, Općina Gornji Vakuf, br. 01-108/92 od 6. 11. 1992., Izvješće o događajima na području općine Gornji Vakuf od 19.-31. 10. 92., 2, pristup ostvaren 27. 2. 2105., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=rzzvkhvmziznyx555l0qkhvh&DocID=428604&Type=Translation&Language=ENG.

sukobe koji su izbili na području Novoga Travnika, s čime su preko medija trebali biti upoznati i svi stanovnici općine.[66] Da bi se provjerili rezultati dogovora, novi je sastanak sazvan za petak 23. listopada.

Neposredno prije sastanka, koji se trebao održati u prostorijama HVO-a, Topčić je zatražio da mu se pošalje novi poziv za sastanak, na kojem se neće nalaziti oznaka HVO-a, jer za njega "HVO ne postoji i nije legalan". Usprkos tome, dogovoreni sastanak započeo je u 14 sati. Slično kao i na prethodnom, raspravljalo se o posljednjim događajima u samom gradu, a kao glavni zaključak dano je obostrano obećanje da pripadnici Armije BiH i HVO-a neće oružano djelovati jedni prema drugima te je još jednom ponovljeno da vojne postrojbe s prostora Gornjega Vakufa neće sudjelovati u sukobima u susjednim općinama.[67]

U trenucima kada se sastanak bližio kraju, stigla je iznenađujuća vijest da su i na području Prozora započeli sukobi HVO-a i Armije BiH. Time se sigurnosno stanje naglo pogoršalo. Otežavajuća okolnost bile su informacije HVO-a da u novom sukobu sudjeluju i postrojbe Armije BiH s prostora Gornjega Vakufa, što je značilo grubo kršenje dogovora otprije nekoliko dana.[68] Prema informacijama HVO-a, postrojbe Armije BiH iz Gornjega Vakufa izvele su napad na područje Crnoga vrha i Menjika, važnoga područja koje omogućuje kontrolu nad širim prostorom planine Makljen s kojega se može nadzirati cjelokupno gradsko područje Prozora kao i glavne prometne komunikacije koje povezuju prostor središnje Bosne sa sjevernom Hercegovinom.[69] Iako je vodstvo Armije BiH negiralo sudjelovanje u napadima, HVO je raspolagao provjerenim informacijama da su postrojbe Armije BiH iz Boljkovca, Voljevca i Pridvoraca izvele napad na položaje na kojima su se nalazili pripadnici HVO-a iz sastava Ramske brigade (Prozor-Rama), pri čemu je poginuo jedan pripadnik HVO-a, što je bio povod sukobima u Prozoru.[70] Angažman spomenutih

[66] ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Zdravko Batinić*, 12. 11. 2008., 34485, pristup ostvaren 3. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmResultSet.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&StartPage=1&EndPage=10.

[67] ICTY: RBiH, HZ HB, HVO, Općina Gornji Vakuf, br. 01-108/92 od 6. 11. 1992., Izvješće o događajima na području općine Gornji Vakuf od 19.-31. 10. 92., 2, pristup ostvaren 27. 2. 2105., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=rzzvkhvmziznyx555l0qkhvh&DocID=428604&Type=Translation&Language=ENG.

[68] SP: HZ HB, HVO, brigada "Kralj Tomislav", Tomislavgrad, br. 49/92 od 23. 10. 1992., Redovno izvješće. Hrvatsku verziju događaja neizravno je godinu dana poslije potvrdio visoki dužnosnik Armije BiH Selmo Cikotić u razgovoru za list *Ljiljan*: "Gornji Vakuf inače je specifičan, jer prošle godine nije bio izložen nikakvim direktnim djelovanjima pa su se borci uključivali u borbu na druga područja. Od januara vezani su isključivo za svoju općinu." Selmo Cikotić, "Uspjeh u borbi je odraz naše svijesti", *Ljiljan*, 24. 11. 1993., prema: Zehrudin Isaković, Nedžad Latić, *Armija Bosne i Hercegovine* (Sarajevo: Ljiljan, 1997), 50.

[69] SP: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, br. 02-51/92 od 28. 10. 1992., Izvješće, pristup ostvaren 28. 2. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/1462.pdf.

[70] ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Fahrudin Agić* (Haag: ICTY, 31. 10. 2006.), 9254, pristup ostvaren 7. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubResultSet.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=181045&Type=Related&Language=ENG; SP: HVO, GS,

postrojbi, preciznije dijela postrojbi Armije BiH iz Pridvoraca prema dijelovima prozorske općine, poslije će osobno potvrditi i Fahrudin Agić.[71]

U ozračju rastućih komplikacija, sastanak je zaključen, a njegov nastavak dogovoren za sljedeći dan, 24. listopada. Na tom se sastanku nisu pojavili ni Agić ni Topčić, što se s hrvatske strane smatralo znakom sigurne povezanosti sa sukobima u Prozoru. Na samom početku sastanka muslimanski predstavnici izrazili su sumnje da su događaji u Prozoru dio isplaniranoga "scenarija" koji za krajnji cilj ima zauzimanje "grada po grada", što su hrvatski predstavnici odbacili jer, za razliku od načelnika Armije BiH i predsjednika općinskoga SDA-a, oni sudjeluju u radu sastanka. Zajednički sastanak ponovno je prekinut, uz dogovor da se nastavi u 18 sati. Međutim nepunih pola sata prije nastavka susreta odjeknulo je nekoliko eksplozija, nakon čega je uslijedila pucnjava koja je označila početak novoga sukoba.[72]

Za kratko vrijeme obje su strane zauzele položaje u svojim dijelovima grada, a postrojbe HVO-a pod svoju su kontrolu, radi sprečavanja prodora Armije BiH prema hrvatskom dijelu grada, stavile napuštene prostorije zgrade civilne policije i pošte.[73] Istovremeno su postrojbe Armije BiH zauzele položaje u svojem dijelu grada kao i na unaprijed pripremljenim crtama formiranim na uzvisinama oko grada, i to na mjestima odakle su očekivali napad postrojbi HVO-a iz Prozora.[74] Ubrzo nakon toga je Armija BiH na prostoru Karamustafića potpuno blokirala glavni prometni pravac prema središnjoj Bosni i sve okolne lokalne prometne pravce, čime se grad našao u poluokruženju snaga Armije BiH.[75] Započeti sukobi jačega intenziteta prestali su nakon tri dana, 26. listopada, kada je nastupilo postupno smirivanje.

Odjel obrane, SIS, Prozor, br. 02-53/92 od 1. 11. 1992., pristup ostvaren 2. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abih/1359.pdf.

[71] ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Fahrudin Agić* (Haag: ICTY, 2. 11. 2006.), 9489, pristup ostvaren 7. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubResultSet.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=181045&Type=Related&Language=ENG.

[72] ICTY: RBiH, HZ HB, HVO, Općina Gornji Vakuf, br. 01-108/92 od 6. 11. 1992., Izvješće o događajima na području općine Gornji Vakuf 19.-31. 10. 92., pristup ostvaren 27. 2. 2105., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=rzzvkhvmziznyx555l0qkhvh&DocID=428604&Type=Translation&Language=ENG.

[73] ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Zrinko Tokić* (Haag: ICTY, 29. 9. 2009.), 45351, pristup ostvaren 10. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubResultSet.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=274610&Type=Related&Language=ENG.

[74] "Za vrijeme razgovora pitao sam Fahrudina Agića od kada su rovovi i bunkeri oko grada; Odgovorio je da su od 23. 10. 1992., i to protiv HVO-a koji je napadao Prozor", prema: Hrvatska – Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb – Arhiv HVO-a, kut. 4709, "Izvješće o događajima na teritoriji Gornjeg Vakufa od 19. 1. 1993."

[75] ICTY: Uprava Vojne Policije, HVO, II bojna, br. 1562/92 od 6. 11. 1992., predmet: Izvješće o događajima na području općine Prozor i Gornji Vakuf; Izvješće o događajima na prostoru Gornjeg Vakufa u vremenskom periodu od 19.-29. 10. 92., 3, pristup ostvaren 1. 3. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=rzzvkhvmziznyx555l0qkhvh&DocID=421384&Type=Translation&Language=ENG.

Karakteristika je listopadskoga sukoba da su se borbe uglavnom odvijale na području grada, te u Bistrici, selu u kojem su se vodili manji okršaji.[76] Tijekom 26. listopada uz posredovanje predstavnika OZ S/Z Hercegovina i predstavnika Armije BiH iz Bugojna pristupilo se novim pregovorima.[77] Na sastanku u Bugojnu, pored glavnih predstavnika Armije BiH i HVO-a iz Gornjega Vakufa (Agića i Tokića), sudjelovali su i glavni predstavnici vojnih struktura s područja Bugojna (Senad Dautović i Ivica Lučić) i Prozora (Ilija Franjić), predstavnik zapovjednika OZ S/Z Hercegovina Željka Šiljega, bojnik Jürgen Schmidt (poznat kao "Jure Šmit") i Božo Vrgoč, koji su tijekom 25. listopada uspjeli preko Gornjega Vakufa stići u Bugojno, nakon čega su stupili u kontakt s vodstvom Armije BiH iz Bugojna.[78]

Na održanom sastanku, osim dogovora o prekidu vatre i primirju koje je trebalo stupiti na snagu do 28. listopada, dogovoreno je uspostavljanje zajedničkih punktova i osiguranje konvoja koji su se kretali prema opkoljenom Jajcu i srednjoj Bosni, ali i povlačenje svih postrojbi s prostora Gornjega Vakufa kojima to nije domicilna općina.[79] Dogovor o povlačenju postrojbi odnosio se izravno na postrojbe HVO-a s područja Prozora koje su tijekom trajanja sukoba u Prozoru (23. – 25. listopada) zaposjele obrambene položaje na prometnoj komunikaciji Gornji Vakuf – Prozor te na području strateški važnog Crnog vrha. O povlačenju postrojbi Armije BiH iz Bugojna i Gornjega Vakufa upućenih prema Novom Travniku nije se raspravljalo jer je HVO zbog napada VRS-a na Jajce tražio hitan prekid sukoba.[80] U slučaju neispunjavanja dogovorenog, bojnik Schmidt je napomenuo da jedinice "TO Bugojno imaju zapovijed da izvrše pokret dva bataljona prema G. Vakufu i Prozoru, što znači da će svi daljnji dogovori biti nemogući".[81] Nakon završetka sastanka HVO je povukao svoje postrojbe s područja Gornjega Vakufa prema Makljenu, čime je ispunjen zahtjev Armije BiH i izbjegnuta moguća komplikacija postojećega

[76] ICTY: RBiH, HZ HB, HVO, Općina Gornji Vakuf, br. 01-108/92 od 6. 11. 1992., Izvješće o događajima na području općine Gornji Vakuf od 19.-31. 10. 92., 4, pristup ostvaren 27. 2. 2105., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=rzzvkhvmziznyx555l0qkhvh&DocID=428604&Type=Translation&Language=ENG.

[77] SP: RBiH, Štab odbrane opštine Bugojno, 25. 10. 1992., Štabu obrane okruga Zenica i Visoko, pristup ostvaren 5. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/1380.pdf.

[78] SP: RBiH, Štab odbrane opštine Bugojno, 25. 10. 1992., Štabu obrane okruga Zenica i Visoko, pristup ostvaren 5. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/1380.pdf.

[79] SP: RBiH, HZ HB, HVO, Brigada "Ante Starčević", Izvješće od 26. 10. 1992., pristup ostvaren 6. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/DOKUMENTI_IPD_I_DRUGE_DJELATNOSTI_1991_1995/538.pdf.

[80] SP: Zapovjedništvo OZ Srednja Bosna, IZM Vitez, Izvješće od 26. 10. 1992., pristup ostvaren 6. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/1414.pdf.

[81] SP: RBiH, HZ HB, HVO, Brigada "Ante Starčević", Izvješće od 26. 10. 1992., pristup ostvaren 6. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/DOKUMENTI_IPD_I_DRUGE_DJELATNOSTI_1991_1995/538.pdf.

stanja.[82] Na taj se način tijekom 27. i 28. listopada stanje počelo stabilizirati; ponovno su uspostavljeni zajednički kontrolni punktovi, a u pratnji pripadnika miješane Vojne policije Armije BiH i HVO-a blokirani konvoji pomoći za Jajce i srednju Bosnu dobili su dopuštenje za polazak.[83]

Kao i lipanjski, najnoviji listopadski sukob za posljedicu je imao daljnji porast nepovjerenja, ali i veći broj ranjenih i mrtvih na obje strane. Što se tiče hrvatskih gubitaka, dostupna dokumentacija ističe tri ranjena pripadnika HVO-a, a kod gubitaka Armije BiH spominju se trojica poginulih i dvanaest ranjenih, što se u nekim izvorima udvostručuje na šest mrtvih.[84]

Sa stajališta hrvatske strane, sukob je uslijedio nakon što su na ugostiteljsku radnju u vlasništvu Hrvata, koja se nalazila u blizini muslimanskoga dijela grada, bačene dvije eksplozivne naprave koje su je teško oštetile.[85] Osim toga, ponovno povlačenje postrojbi Armije BiH s obrambenih crta prema VRS-u kao i njihova upotreba u napadima na dijelove prozorske općine, usprkos dogovorenom, bio je dovoljan argument hrvatskoj strani da za novonastalu situaciju optuži Armiju BiH.[86] U trenucima kada je dio crte obrane prema VRS-u napušten, novo raspoređivanje postrojbi HVO-a zahtijevalo je izvlačenje preostaloga ljudstva s gradskoga područja na prostor Raduše. U takvim je okolnostima započinjanje novih sukoba stavljalo postrojbe HVO-a u izrazito nepovoljan položaj, zbog čega se odmah nakon početka sukoba zatražilo njihovo hitno obustavljanje.[87]

Po viđenju muslimanske strane, sukob u Gornjem Vakufu bio je logičan slijed događaja nakon što su snage HVO-a i HV-a "napale i zauzele" Prozor, a izravni povod bila je razmjena vatre u užem dijelu grada koju su izazvali

[82] SP: Bugojno, 26. 10. 1992., Zaključci, pristup ostvaren 8. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/1412.pdf.

[83] ICTY: Uprava Vojne Policije, HVO, II bojna, br. 1562/92 od 6. 11. 1992., predmet: Izvješće o događajima na području općine Prozor i Gornji Vakuf, pristup ostvaren 1. 3. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=rzzvkhvmziznyx555l0qkhvh&DocID=421384&Type=Translation&Language=ENG.

[84] ICTY: HVO, Brigada "dr. Ante Starčević", br. 1-5/1-7/93 od 11. 3. 1993., Izvješće o događajima u Gornjem Vakufu 18. 6. 1992. – 13. 1. 1993., pristup ostvaren 8. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=419366&Type=Translation&Language=BCS; SP: HZ HB, HVO, Gornji Vakuf od 26. 10. 1992. Zapovjedništvu OZ S/Z Hercegovina, pristup ostvaren 6. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/DOKUMENTI%20HVO%20ABiH%20i%20VRSJNA%20O%20GLAVNIM%20DOGAdjAJIMA%201992.-1994/315.pdf.

[85] ICTY: Uprava Vojne Policije, HVO, II bojna, br. 1562/92 od 6. 11. 1992., predmet: Izvješće o događajima na prostoru Gornjeg Vakufa 19. – 29. 10. 1992., pristup ostvaren 1. 3. 2015., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=rzzvkhvmziznyx555l0qkhvh&DocID=421384&Type=Translation&Language=ENG.

[86] SP: HZ HB, HVO, Gornji Vakuf 26. 10. 1992., Zapovjedništvu OZ S/Z Hercegovina, pristup ostvaren 6. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/DOKUMENTI%20HVO%20ABiH%20i%20VRSJNA%20O%20GLAVNIM%20DOGAdjAJIMA%201992.-1994/315.pdf.

[87] SP: Zapovjedništvo OZ S/Z Hercegovina, Tomislavgrad 25. 10. 1992. Zapovjedništvu brigade HVO Eugen Kvaternik, pristup ostvaren 8. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/1393.pdf.

pripadnici HVO-a. Zato je dio postrojbi Armije BiH (dan prije sukoba) bio upućen u pravcu jugoistočnih područja općine, odakle se očekivao napad snaga HVO-a iz Prozora.[88] Prema navedenom shvaćanju, glavni hrvatski cilj odnosio se na osvajanje Prozora, Gornjega Vakufa i Bugojna, čime bi se napravila izravna poveznica s hrvatskim prostorima središnje Bosne. Kako su takvi planovi propali, prije svega zahvaljujući otporu postrojbi Armije BiH koje uz "veće napore, oslonjeni na jače topografske objekte, sprečavaju dalji napad agresora",[89] cilj sastanka u Bugojnu 26. listopada bio je postići da se snage Armije BiH s prostora Bugojna i Gornjega Vakufa ne miješaju u sukobe u Lašvanskoj dolini i Prozoru, gdje je HVO "procijenio da može ići u sukobe".[90]

Međutim, budući da se većina pripadnika HVO-a tijekom trajanja sukoba nalazila na crtama obrane prema VRS-u, spomenute procjene nemaju čvrsto činjenično uporište. Osim toga, koncentriranje snaga Armije BiH na područjima sela (Pridvorci, Voljevac, Boljkovac) u kojima nije postojala opasnost od VRS-a jasno upućuje na namjeru njihove upotrebe protiv HVO-a. U prilog tome svjedoči i činjenica da su 22. listopada dva autobusa s oko osamdeset pripadnika Armije BiH i jedan kamion s protuoklopnim topom, koji su se s položaja na Igmanu kretali prema Gornjem Vakufu, raspoređeni upravo na području Pridvoraca i Voljevca, odakle je idućega dana i krenuo napad na položaje HVO-a na Makljenu. Drugi dio snaga Armije BiH koje su se kretale u pravcu Gornjega Vakufa blokirao je tijekom 24. listopada postrojbe HVO-a na području Konjica.[91] Grupiranje postrojbi Armije BiH u tim selima ne može se smatrati slučajnošću, pogotovo ako se uzme u obzir zapovijed zapovjednika Taktičke grupe 1 (TG-1) Armije BiH Zejnila Delalića upućena snagama Armije BiH u Gornjem Vakufu, Jablanici, Prozoru i Konjicu 25. listopada i ponovljena dva dana poslije, 27. listopada. Prema toj zapovijedi, novi napad na Prozor trebao je krenuti upravo sa spomenutih područja.[92]

---

[88] ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Fahrudin Agić* (Haag: ICTY, 31. 10. 2006.), 9247 i 9254, pristup ostvaren 7. 2. 2015., http://icr.icty.org/frmSubResultSet.aspx?e=hnjgbdbd4be5e455nydd3z45&DocID=181045&Type=Related&Language=ENG.

[89] SP: RBiH, Štab Vrhovne Komande Oružanih snaga (dalje: Štab VK OS BiH), TG-1, br. 02/349-131 od 27. 10. 1992., Naređenje Op. Br. 3, Komandantima Op Šo Konjic, Jablanica, G. Vakuf i Prozor, pristup ostvaren 10. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abih/1278.pdf.

[90] Hasib Mušinbegović, *Boj odbrana Bugojna 1993* (Sarajevo: Biljeg, 2011), 23.

[91] SP: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, br. 02-49/92 od 22. 10. 1992., Izvješće, pristup ostvaren 9. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abih/1212.pdf; SP: HZ HB, HVO, Zapovjedništvo OZ S/Z Hercegovina, Tomislavgrad, br. 94/92 od 24. 10. 1992., Izvanredno izvješće, pristup ostvaren 9. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/1359.pdf.

[92] SP: RBiH, Štab VK OS BiH, Sarajevo, TG-1, br. 02/349-130 od 25. 10. 1992., Naređujem, pristup ostvaren 10. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/agresija_do_1992/1373.pdf; SP: RBiH, Štab VK OS BiH, Sarajevo, TG-1, br. 02/349-131 od 27. 10. 1992., Naređenje Op. Br. 3, Komandantima Op Šo Konjic, Jablanica, G. Vakuf i Prozor, pristup ostvaren 10. 3. 2015., http://www.slobodanpraljak.com/MATERIJALI/RATNI%20DOKUMENTI/Anex_genezi_sukoba_hvo_i_abih/1278.pdf.

U zadnjim danima listopada opće stanje unutar gornjovakufske općine postupno se stabiliziralo. Stoga je radi daljnje normalizacije odnosa za 30. listopada organiziran još jedan sastanak. No dogovoreni sastanak odvijao se u izrazito negativnom ozračju, zbog čega nije bilo moguće postići kompromis.[93] Iznimno različiti pogledi na trenutačnu vojno-političku situaciju, koji su praktični izgled dobili podjelom grada na manji hrvatski i veći muslimanski dio, nastavit će se negativno razvijati sve do kraja godine, kada će nakon niza lokalnih incidenata izazvati nove sukobe.

Zaključak

Sukobi Armije BiH i HVO-a na području Gornjega Vakufa tijekom 1992., u bošnjačkom javnom diskursu često percipirani kao događaji u kojima je hrvatska strana pokazala namjere zauzimanja većega dijela središnje Bosne, izravna su posljedica postojanja paralelnih vojnih i političkih sustava koji nisu mogli postići ključne dogovore o uspostavljanju zajedničkih ciljeva i omogućivanju usklađenih djelovanja. Samim time i mnogobrojni manji, lokalni incidenti, uglavnom izazvani međunacionalnom nesnošljivošću i nepovjerenjem, zajedno s opisanom nemogućnošću postizanja dogovora, zaokružena su cjelina koja je neminovno vodila prema nastanku nesuglasica koje su naposljetku rezultirale međusobnim oružanim sukobima. Određeni negativni utjecaj na takve prilike imali su i izrazito loši odnosi Hrvata i Muslimana u dvjema susjednim općinama, Novom Travniku i Prozoru.

U tom smislu, a za razliku od sukoba tijekom lipnja 1992., kataliziranog lokalnim nesuglasicama, listopadski sukob u Gornjem Vakufu izravna je posljedica sukoba u susjednim općinama koji su započeli nekoliko dana prije. Budući da su ti sukobi rezultat dužega razdoblja međusobnoga neslaganja, naknadna konstrukcija koja nastoji optužiti hrvatsku stranu kao jedinoga i odgovornoga krivca nije prihvatljiva. Upravo suprotno, iz dostupnih izvora vidljivo je da su postrojbe Armije BiH iz Gornjega Vakufa tijekom listopadskih sukoba bile dio združenih snaga Armije BiH koje su sudjelovale u sukobima na području drugih općina usprkos dogovoru o neslanju postrojbi Armije BiH i HVO-a na susjedna područja koji je nekoliko dana prije samoga sukoba postignut sa zapovjednikom HVO-a u Gornjem Vakufu.

Svjesnim izbjegavanjem činjenica iz kojih su vidljivi stvarni uzroci sukoba, muslimanska je strana na temelju posljedica vlastitoga vojnog neuspjeha, prije svega gubitka Prozora, spomenute sukobe nastojala prikazati u svojstvu zajedničkoga plana HV-a i HVO-a za ovladavanje Gornjim Vakufom, iako postrojbi HV-a u sukobima nije bilo, a sam HVO bio je usmjeren prema crtama obrane

[93] "Mi ne priznajemo HVO, mi nećemo HZ HB." ICTY: RBiH, HZ HB, HVO, Općina Gornji Vakuf, br. 01-108/92 od 6. 11. 1992., Izvješće o događajima na području općine Gornji Vakuf od 19.-31. 10. 92., 4, pristup ostvaren 27. 2. 2105., http://icr.icty.org/frmSubRelated.aspx?e=rzzvkhvmziznyx555l0qkhvh&DocID=428604&Type=Translation&Language=ENG.

prema VRS-u, na kojima se u tim trenucima i nalazio najveći dio njegovih pripadnika.

Arhivi

Hrvatska – Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb – Arhiv HVO-a.

Objavljeni izvori i literatura

Čekić, Smail. *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava; KULT/B, 2004.

Džaja, Srećko M. *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*. Mostar: Ziral, 1999.

Isaković, Zehrudin; Latić, Nedžad. *Armija Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Ljiljan, 1997.

Izetbegović, Alija. *Sjećanja. Autobiografski zapis*. Sarajevo: TKD Šahinpašić, 2001.

Marijan, Davor. "Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992." *Časopis za suvremenu povijest* 38 (2006), br. 2: 379-402.

Mušinbegović, Hasib. *Boj odbrana Bugojna 1993*. Sarajevo: Biljeg, 2011.

Praljak, Slobodan. *Agresija Bosne i Hercegovine na Republiku Hrvatsku*. Zagreb: Oktavijan, 2007.

Skopaljski vjesnik (Gornji Vakuf), 1992.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine: narodnosni sastav po naseljima. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1995.

Internetske baze podataka

Baza podataka Međunarodnog kaznenog suda za područje bivše Jugoslavije (ICTY). http://icr.icty.org.

Baza podataka generala Slobodana Praljka. http://www.slobodanpraljak.com.

SUMMARY

CONFLICTS BETWEEN THE ARMY OF THE REPUBLIC OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE CROATIAN DEFENCE COUNCIL IN GORNJI VAKUF IN 1992

Armed clashes between the Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina and the Croatian Defence Council in June and October 1992 represent a sort of prelude to larger Croatian-Muslim conflicts. Although they are often mentioned in the context of an initial "Croatian plan" to create an ethnically "clean" territory, closer examination of the events and available documentation shows that these theses have no objective basis. The affirmation of the widespread belief that only the Croatian side bears responsibility for negative actions isn't based on the causal relationships that shaped the conflicts, but exclusively on the media – propagandistic activities of the Bosnian – Muslim side that, building its identity as the only victim of the conflict in Bosnia and Herzegovina, for the most part used the direct results of the conflict in order to present the Croatian side as its main cause, ignoring any facts that didn't fit within this framework.

Key words: Territorial Defence Force of the Republic of Bosnia and Herzegovina; Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina; Croatian Defence Council; Gornji Vakuf

ČSP, br. 2., 411.-430. Zagreb, 2016.

UDK: 355.311.5(497.5-3Dalmacija)"1945"
355.01(497.6-3Hercegovina)"1944/1945"
355.4(497.6Široki Brijeg)"1945"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 18. 3. 2016.
Prihvaćeno: 23. 6. 2016.

Pitanje autentičnosti izvješća 26. dalmatinske divizije 8. dalmatinskom korpusu od 16. veljače 1945. o zauzimanju Širokoga Brijega

VLADIMIR ŠUMANOVIĆ,
Zagreb, Hrvatska
vlado.sumanovic@gmail.com

U radu se analizira autentičnost objavljenoga dokumenta koji je, prema službenoj historiografiji socijalističke Jugoslavije, 26. dalmatinska divizija uputila 8. dalmatinskom korpusu 16. veljače 1945. godine. U dokumentu je opisan dolazak divizije na područje Hercegovine i dvodnevne bitke za Široki Brijeg 6. i 7. veljače. Zbog korištenosti u djelima istaknutoga jugoslavenskoga vojnog pisca i sudionika bitke za Široki Brijeg pukovnika Jugoslavenske narodne armije Nikole Anića ovaj je dokument smatran temeljnim povijesnim izvorom za rekonstrukciju te bitke, premda je zbog pet ključnih okolnosti njegova autentičnost krajnje dvojbena. Razlozi za to nisu samo njegov sadržaj nego i izgled, koji se bitno razlikuje od ostalih objavljenih izvješća 26. dalmatinske divizije.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat; Široki Brijeg; 26. dalmatinska divizija; 8. dalmatinski korpus; vojna dokumentacija

Uvod

Široki je Brijeg u socijalističkoj Jugoslaviji imao položaj uporišta protivnika države i glavnoga središta "reakcionarne politike" u Hercegovini. U jugoslavenskoj je javnosti zauzimanje Širokoga Brijega od strane postrojbi 8. dalmatinskog korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) 1945. predstavljeno kao uništenje "te klice otrova".[1]

U skladu s tim narativom službena historiografija socijalističke Jugoslavije interpretirala je i karakter dvodnevnih borbi tijekom kojih je 7. veljače 1945. u večernjim satima Široki Brijeg zauzet. Velike civilne žrtve koje je Široki Brijeg doživio i tijekom borbi i nakon što su ga zauzele postrojbe 8. dalmatinskog korpusa predstavljene su kao posljedica žestoke obrane lokalne posade.[2]

[1] Ante Kragić, "Mostarska operacija na stranicama ratne 'Slobodne Dalmacije'", u: *Mostarska operacija*, ur. Ivo Matović (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1986), 67.

[2] Ante Biočić, "Mostarska operacija", u: *Mostarska operacija*, 118.

Dosljedno opisanom karakteru borbi za Široki Brijeg, krovna organizacija zadužena za objavljivanje dokumentacije iz razdoblja Drugoga svjetskog rata, Vojno-istorijski institut Jugoslavenske narodne armije, tiskala je prijepis dokumenta u kojem je detaljno opisana dvodnevna bitka za Široki Brijeg. Objavljeni dokument imao je karakter klasičnoga vojnog izvješća koje je postrojba – izravni akter bitke uputila nadređenom vojnom tijelu radi davanja obavijesti o toj vojnoj operaciji. Riječ je o izvješću 26. dalmatinske divizije upućenom 8. dalmatinskom korpusu 16. veljače 1945. godine.[3] Nakon objave je spomenuti dokument citiran u djelima istaknutoga jugoslavenskog vojnog pisca i ratnoga pripadnika 12. dalmatinske brigade 26. dalmatinske divizije Nikole Anića kao temeljni izvor za njegov opis bitke za Široki Brijeg.[4]

Zbog svojega značenja za službenu historiografiju socijalističke Jugoslavije vjerodostojnost toga dokumenta bila je neprijeporna unatoč okolnostima koje sustavnom analizom pokazuju da je nastao znatno nakon svojega nominalnog datuma.

Pet razloga neautentičnosti dokumenta

Prvi razlog

Dio dokumenta u kojem je opisan ratni put postrojbe od 30. siječnja do izdavanja nove zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa, odnosno do 4. veljače. Tijekom toga razdoblja postrojba je iz srednje Dalmacije prebačena u južnu Dalmaciju, a odande u zapadnu Hercegovinu. Spomenuto razdoblje opisano je u tekstu točke 1.

Prema tekstu točke 1, brigade iz sastava 26. dalmatinske divizije do 4. veljače stigle su na sljedeći prostor: "Jedinice naše Divizije bile su razmještene na prostoru Omiš – Split – Sinj – Kaštela – Trogir – Šibenik – Skradin. Prebacivanje jedinica iz Šibenika izvršeno je željeznicom do Splita. I, XI. i III. Prekomorska brigada u toku dana 30, 31. I. i 1. II. izvršile su ukrcaj svojih jedinica u luku Split i brodovima naše mornarice prebačene u Gradac (kod Makarske) i Pisak (kod Omiša), a odatle u nastupnom maršu stigle do položaja Vrgorac – Imotski. 31. januara XII. Brigada krenula je iz Sinja i stigla u Imotski 1. februara. Već 31. januara XI. Brigada stigla je i zauzela položaj Vrgorac – Vitina – Klo-

[3] *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. IV, knj. 33 (dalje: *Zbornik* IV/33) (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1970), 427-433.

[4] Nikola Anić, "Dvadeset šesta dalmatinska divizija u mostarskoj operaciji", u: *Mostarska operacija*, 231-232; Nikola Anić, *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske 1943. – 1945.* (Split: Udruga antifašističkih boraca i antifašista grada Splita, 2004), 222. U knjizi *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa* Anić je pogrešno naveo broj sveska u kojem je ovaj dokument objavljen te je umjesto oznake "tom IV, knj. 33" napisao "tom IV, knj. 18". U vrijeme borbi za Široki Brijeg Nikola Anić bio je sekretar Saveza komunističke omladine Jugoslavije u 12. dalmatinskoj brigadi. Anić, "Dvadeset šesta dalmatinska divizija u mostarskoj operaciji", 227, bilj. 2.

buk, sa ciljem da zadrži eventualno nadiranje neprijatelja u pravcu Vrgorca i dalje prema Imotskom."

Zajedno s opisanim smjerom kretanja u tekstu točke 1, naglašena je prethodna zapovijed 8. dalmatinskog korpusa kao ključni razlog za opisano kretanje: "Na osnovu dobivene zapovjesti/ 30. januara otpočeo je pokret naših jedinica sa prostora dosadašnjeg smještaja u pravcu Vrgorac – Imotski, sa ciljem: (…)."[5]

U citiranom dijelu teksta točke 1 sporna je veza između spomenute zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa i navedenoga smjera kretanja, jer je zapovijed 8. dalmatinskog korpusa bila bitno drugačija. U njoj stoji da postrojbe 26. dalmatinske divizije, zajedno s Tenkovskom i Artiljerijskom brigadom, trebaju krenuti iz srednje Dalmacije na područje Imotskoga, a područje Vrgorca treba zauzeti nepotpuna 19. dalmatinska divizija.[6]

Prema tome, opisani smjer kretanja triju brigada 26. dalmatinske divizije naveden u točki 1 bio je kršenje, a ne provedba prvotne zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa od 30. siječnja, jer je u toj zapovijedi kao odredište cjelokupne 26. dalmatinske divizije označen Imotski, a ne široko područje između Vrgorca i Imotskoga.

Mogućnost da bi zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije samovoljno prekršilo prethodnu zapovijed na koju se naknadno poziva kao temelj za djelovanje tijekom opisanoga razdoblja iznimno je mala, ne samo zato što bi time podlijegala sankcijama zbog nepoštovanja jasno strukturiranoga zapovjednog sustava, nego poglavito stoga što u tom slučaju ne bi ni mogla stići na opisano mjesto. Različita odredišta koja je 8. dalmatinski korpus naveo 19. i 26. dalmatinskoj diviziji u svojoj zapovijedi od 30. siječnja nisu uvjetovala samo smjer kretanja tih postrojbi nego i prijevozna sredstva koja su se na tom putu trebala koristiti.

Ta je okolnost spomenuta i u citiranom dijelu točke 1, u kojem stoji da su tri brigade 26. dalmatinske divizije (1. i 11. dalmatinska brigada te 3. prekomorska brigada) "brodovima naše mornarice prebačene u Gradac (kod Makarske) i Pisak (kod Omiša), a odatle u nastupnom maršu stigle do položaja Vrgorac – Imotski".

Da su brigade iz sastava 26. dalmatinske divizije doista krenule prema Vrgorcu, odnosno prema širokom području između Vrgorca i Imotskoga, a ne prema Imotskom, u tom bi slučaju dio svojega putovanja trebale prijeći brodovima namijenjenim dvjema brigadama 19. dalmatinske divizije. Na taj način, opisanom promjenom smjera kretanja, tri brigade 26. dalmatinske divizije ne samo da ne bi izvršile vlastiti zadatak nego bi i onemogućile dvije brigade

[5] *Zbornik* IV/33, 427.

[6] Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – Zbirka mikrofilmova gradiva iz stranih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku, VIII. korpus NOV i PO Hrvatske (dalje: 1450), mikrofilm D-1185, rola br. 12, snimak 150-151; *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. V, knj. 37 (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1968), 518-519: Zapovijed 8. dalmatinskog korpusa od 30. 1. 1945.

19. dalmatinske divizije u izvršenju zadatka. Da se opisani slučaj doista dogodio, bio bi ili prethodno naveden u novoj zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa, kojom bi se prethodna zapovijed od 30. siječnja sasvim ili djelomično stavila izvan snage, ili bi bio u naknadnom izvješću 8. dalmatinskog korpusa kao primjer samovoljnoga kršenja prethodno navedenog smjera kretanja od strane zapovjedništva 26. dalmatinske divizije. S obzirom na to da bi se promijenjeni smjer kretanja triju brigada 26. dalmatinske divizije odrazio i na vrijeme putovanja 19. dalmatinske divizije, bio bi zabilježen i u njezinim naknadnim izvješćima.

Kako opisani smjer kretanja nije zabilježen u dokumentaciji ni jedne od tih dviju postrojbi, ni 8. dalmatinskog korpusa ni 19. dalmatinske divizije, razumno je zaključiti da se on nije ni dogodio, odnosno da citirani dio točke 1 nije autentičan.

Na to, osim iznesenih razloga, upućuju i druge okolnosti. Čak i ako se zanemari zapovijed 8. dalmatinskog korpusa od 30. siječnja i pitanje prijevoznih sredstava do odredišta navedenih u toj zapovijedi, činjenica je da prisutnost triju brigada 26. dalmatinske divizije u okolici Vrgorca, odnosno u Vrgorcu i na širokom području između Vrgorca i Imotskoga, nije zabilježila ni jedna druga postrojba NOVJ-a koja se u to vrijeme (od 31. siječnja do 4. veljače) nalazila na tom području.

Od 31. siječnja do 4. veljače na području sjeverno od Vrgorca, odnosno na prostoru između Vitine i Ljubuškoga, nalazila su se dva bataljuna 3. dalmatinske brigade i glavnina 4. dalmatinske brigade iz sastava 9. dalmatinske divizije. Na opisani prostor 4. veljače stigla je 12. hercegovačka brigada iz sastava 29. hercegovačke divizije, a dan poslije, 5. veljače, 19. dalmatinska divizije sa svoje dvije brigade, 6. i 14. dalmatinskom brigadom.

U izvješću 12. hercegovačke brigade 29. hercegovačke divizije spominje se prisutnost postrojbi iz sastava 9. i 19. dalmatinske divizije, a brigade 26. dalmatinske divizije se ne spominju.[7] U izvješću 19. dalmatinske divizije 8. dalmatinskom korpusu spominje se da su u Ljubuški njezine dvije brigade ušle bez borbe te su ondje zatekle postrojbe iz sastava 9. dalmatinske divizije i 29. hercegovačke divizije.[8] U monografiji 4. dalmatinske brigade opisani su sukobi na opisanom prostoru od 29. siječnja do 4. veljače u kojima se također ne spominje prisutnost brigada iz sastava 26. dalmatinske divizije.[9]

Dakle, iz dostupnih izvora proizlazi da se postrojbe 26. dalmatinske divizije nisu nalazile na području između Vrgorca i Ljubuškoga od 31. siječnja do 4. veljače.

Ako se i zanemare izvješća i službene monografije svih spomenutih postrojbi NOVJ-a koje su se tijekom opisanoga razdoblja nalazile na tom području,

[7] *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. IX, knj. 8 (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1969), 581-582: 12. hercegovačka brigada 29. hercegovačkoj diviziji 14. 2. 1945.

[8] *Zbornik* IV/33, 704-705: 19. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 27. 2. 1945.

[9] Mate Šalov, "Četvrta brigada u borbama za Mostar", u: *Mostarska operacija*, 162-190.

činjenica je da se prisutnost na tom području ne spominje ni u monografijama dviju od tri brigade iz sastava 26. dalmatinske divizije koje su, prema citiranom tekstu, iz Gradca kraj Makarske i Piska kraj Omiša "u nastupnom maršu stigle do položaja Vrgorac – Imotski". U monografijama 1. dalmatinske i 3. prekomorske brigade izričito se kaže da su one stigle u Imotski[10] te se, u skladu sa zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa od 30. siječnja, Vrgorac i ne spominje, a u monografiji 11. dalmatinske brigade tvrdi se da je ta brigada stigla u Vrgorac prema zapovijedi 26. dalmatinske divizije.[11] Međutim, osim što spomenuta zapovijed 26. dalmatinske divizije nije dana ni u prijepisu niti je čak prepričana, za nju se ne kaže ni kada je objavljena. Zato se podatak u monografiji 11. dalmatinske brigade ne može se smatrati vjerodostojnim.

Da ni jedna postrojba 26. dalmatinske divizije, uključujući 11. dalmatinsku brigadu, nije bila na tom prostoru osim iz spomenutih izvora proizlazi i iz zadnje rečenice teksta točke 1. Dugotrajne i iscrpljujuće borbe koje su od Ljubuškoga do Vitine trajale od 28. siječnja do 4. veljače u opisanom dijelu izvješća sažete su u iznimno kratak i krajnje neprecizan opis, koji se nadovezuje na prethodnu rečenicu u kojoj je spomenuta prisutnost 11. dalmatinske brigade: "Već 31. januara XI. Brigada stigla je i zauzela položaj Vrgorac – Vitina – Klobuk, sa ciljem da zadrži eventualno nadiranje neprijatelja u pravcu Vrgorca i dalje prema Imotskom. Neprijateljske snage nalazile su se na liniji Š. Brijeg – Ljubuški – Čapljina, a iz Metkovića, pošto je porušio most, povukao se u pravcu Čapljine."[12]

Ako je do tog dijela izvješća i postojala sumnja je li se barem 11. dalmatinska brigada iz 26. dalmatinske divizije nalazila na području sjeverno od Vrgorca, po ovim dvjema rečenicama sasvim je jasno da nije. Posve je nevjerojatno da bi 11. dalmatinska brigada, da se doista nalazila na "položaju Vrgorac – Vitina – Klobuk", kao prvi, najvažniji i u konačnici jedini podatak s tog pravca navela neprovjeren događaj sa drugog operativnog područja kojem nije prisustvovala (rušenje mosta kraj Metkovića).

Da je 26. dalmatinska divizija doista htjela naglasiti rušenje mosta kao manifestaciju protivničke slabosti, spomenula bi rušenje mosta na rijeci Trebižat između Ljubuškoga i Vitine. Most je srušila satnija iz sastava I. bojne IX. ustaškoga djelatnoga stajaćeg zdruga nakon neuspješnoga pokušaja prebacivanja satnije na desnu obalu rijeke. Ta činjenica jasno stoji ne samo u izvješću zdruga za 31. siječnja[13] nego i u monografiji 4. dalmatinske brigade, čija se glavnina tada nalazila na tom području.[14]

---

[10] Mirko Novović, Stevan Petković, *Prva dalmatinska proleterska brigada* (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1986), 377; Radule Buturović, "Borbe za oslobođenje Mostara", u: *Mostarska operacija*, 282.

[11] Milan Rako, Slavko Družijanić, *Jedanaesta dalmatinska (biokovska) brigada* (Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1987), 273.

[12] *Zbornik* IV/33, 427-428.

[13] *Zbornik* IV/33, 810: IX. ustaški zdrug Ustaškoj vojnici 3. 2. 1945.

[14] Šalov, "Četvrta brigada u borbama za Mostar", 183.

U skladu s tim, na osnovi dostupnih izvora može se zaključiti da se na navedenom području između Vrgorca i Ljubuškoga nije nalazila ni jedna brigada iz sastava 26. dalmatinske divizije. Više je razloga za to: zapovijed 8. dalmatinskog korpusa od 30. siječnja, koji je čitavu 26. dalmatinsku diviziju uputio u Imotski, zatim pitanje prijevoza do Vrgorca, činjenica da prisutnost 26. dalmatinske divizije nije zabilježena ni u jednom izvješću drugih partizanskih postrojbi sa spomenutog područja, te u konačnici činjenica da ni jedna brigada iz sastava 26. dalmatinske divizije nije mogla navesti ni jedan značajan događaj kojem je prisustvovala u razdoblju boravka na navedenom području tijekom opisanoga vremena.

Prema tome, sumiranjem analiziranoga čitavog teksta pod točkom 1, uključujući uvodni dio u kojem je zapovijed 8. dalmatinskog korpusa od 30. siječnja kao okvir za kasnije djelovanje 26. dalmatinske divizije i drugi dio teksta točke 1, unutar kojega je opisan borbeni put 26. dalmatinske divizije od 30. siječnja do 4. veljače, može se zaključiti da opisani tekst djeluje posve neautentično.

Drugi razlog

Osvrt na dvodnevne bitke za Široki Brijeg. U ovom dijelu dokumenta, koji je s obzirom na razdoblje na koje se spomenuto izvješće odnosi (30. siječnja do 8. veljače) njegov ključni dio, opisan je tijek bitke za Široki Brijeg. Smisao osvrta bio je u tome da se usporedbom podataka kojima je zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije raspolagalo prije bitke i raščlambom postupaka njezinih brigada tijekom bitke iznese zaključak u kojoj su mjeri prethodni podaci bili točni. Osvrt na bitku obrađen je u točki 9, a sadržajno se odnosi na tijek bitke opisane pod točkama 2, 3 i 4.

Opisani dio dokumenta može se smatrati neautentičnim zbog zaključka koji ne odgovara podacima navedenim u prethodnim točkama. Spomenuti zaključak iznesen u točki 9 glasi: "Vojno-obavještajna služba dobro je funkcionisala. Ranije prikupljeni podaci umnogome se podudaraju sa stvarnim stanjem neprijatelja."[15]

Da je citirana tvrdnja bila točna, to bi značilo da je zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije prije početka bitke za Široki Brijeg raspolagalo točnim podacima o broju i smještaju obrane. No usporedbom navedenoga zaključka s opisom bitke u prethodnim točkama ovoga dokumenta može se zaključiti da je taj zaključak netočan, odnosno da nema temelj u prethodno iznesenim podacima. Za to postoje tri ključna razloga.

Prvo, u citatu iz točke 9 izričito se spominju "ranije prikupljeni podaci" te se kaže da su se oni pokazali točnima. Spomenuta tvrdnja odnosila se na podatke iz točke 2, u kojoj je naveden sastav obrane Širokoga Brijega: "Neprijateljske snage u Širokom Brijegu koje su vodile sa nama borbu bile su: I. i III. bataljon II.

[15] *Zbornik* IV/33, 432.

Gorske pukovnije, I, II. i III. Bojna 370. regimente, 2 baterije i jedna četa P.K. topova. Ukupno neprijateljske snage brojale su oko 4.500 vojnika."[16]

U skladu s tim citatom, tvrdnja iz točke 9 mogla bi se smatrati točnom jedino ako je navedenim podacima iz točke 2 zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije raspolagalo prije početka napada. Međutim, ako se pogleda cjelokupni tekst u točki 2, očito je da su "ranije prikupljeni podaci" bili posve drugačiji. U prvoj rečenici točke 2 izričito stoji: "4. februara Divizija je dobila zapovjest od Štaba VIII. Udarnog korpusa da u sadejstvu jedinica IX. Udarne divizije napadne i likvidira neprijateljsko uporište Široki Brijeg."[17] Važnost te zapovijedi dodatno je potvrđena u točki 4, u kojoj stoji: "Prilaže se zapovjest od 4. II. 1945."[18]

U zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa na koju se referira tekst u točkama 2 i 4 ovoga izvješća[19] nalazili su se i podaci o sastavu i broju posada u Mostaru, Nevesinju i Širokom Brijegu. Za Široki Brijeg navedeno je da se u njemu nalaze sljedeće postrojbe: 600 vojnika I. bojne 370. pukovnije 369. divizije, 700 vojnika III. bojne iste postrojbe, 600 vojnika neutvrđene bojne iste postrojbe, 300 mornara dodanih toj postrojbi i ustrojenih u dvije satnije (čete), 30 vojnika Feld-žandarmerije, 300 pripadnika Crne legije pod zapovjedništvom Frane Vege, 590 vojnika II. bojne IX. ustaškog zdruga IX. hrvatske divizije, 700 vojnika III. bojne iste postrojbe, 1700 vojnika I., IV. i V. bojne IX. ustaškog zdruga, 550 vojnika II. bojne 2. gorske pukovnije II. gorskog zdruga, 200 do 400 pripadnika lokalne milicije (odnosno zelenokadrovaca), 160 vojnika dviju baterija 369. artiljerijske pukovnije i 800 vojnika s dopunskom baterijom[20] – dakle, ukupno 7230 (odnosno 7430) vojnika.

Tom broju treba dodati i tisuću pripadnika lokalne milicije iz Rakitnoga[21] s obzirom na to da su oni, prema tekstu izvješća pod točkom 3, operativno vezali cjelokupnu 3. prekomorsku brigadu 26. dalmatinske divizije: "Jedinice III. Prekomorske brigade za čitavo vrijeme ove borbe nalazile su se na položaju Vukojevo – Izbično u cilju obezbjeđenja u pravcu Rakitno. Vodile su manje okršaje (čarkanja) sa zelenokadrovcima."[22]

Zajedno sa spomenutom borbenom grupom ukupni broj posade u Širokom Brijegu iznosio bi 8230 (odnosno 8430) vojnika.

Usporedbom tih podataka unutar zapovijedi za napad na Široki Brijeg s podacima o sastavu širokobriješke posade u točki 2, očito je da se oni znatno razlikuju ne samo u opisu brojnoga stanja nego i glede posada od kojih je obrana bila sastavljena. Na temelju toga očito je da je zaključak iz točke 9 prema

[16] *Zbornik* IV/33, 428.

[17] *Zbornik* IV/33, 428.

[18] *Zbornik* IV/33, 430.

[19] Ovu je činjenicu uredništvo zbornika dokumenata jasno naglasilo. *Zbornik* IV/33, 428, bilj. 6.

[20] *Zbornik* IV/33, 123: Zapovijed 8. korpusa za napad na Široki Brijeg od 4. 2. 1945.

[21] *Zbornik* IV/33, 124: Zapovijed 8. korpusa za napad na Široki Brijeg od 4. 2. 1945.

[22] *Zbornik* IV/33, 430.

kojem su se "ranije prikupljeni podaci umnogome" podudarali "sa stvarnim stanjem neprijatelja" činjenično netočan, a time i logički besmislen.

Drugo, zaključak iz točke 9 djeluje krajnje nevjerodostojno čak i ako se zanemare podaci iz zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa te ako se on usporedi sa sastavom širokobriješke obrane navedenim u točki 2 i tijekom prvoga dana bitke navedenim u točki 3. U tekstu točke 3 stoji: "XII. Brigada, koja je napadala sjeverno, u toku 6. ov. mj. u 12 sati sa jednim svojim bataljonom izbila je do samog sela Knežpolje i uspjela je da uništi jednu kompletnu neprijateljsku bateriju, a sa glavnim snagama vodila je borbu za s. Čavar i Dubravu. U međuvremenu sa pravca Mostara, neprijatelj je uspio da se probije kroz osiguravajuće dijelove II. Dalmatinske prol. brigade, između Grabove Drage i G. Graca, te je napao jedinice XII. Brigade sa leđa. Istovremeno, neprijatelj je poduzeo napad iz Š. Brijega, tako da je XII. Brigadu prisilio na povlačenje na položaj Lončar – Mosor. Izviđački vod i jedna četa I. Brigade uspjeli su da izbiju na samo Cigansko Brdo. Ali usljed neprijateljske artilerijske vatre i povlačenja XII. Brigade, primorani su da se povuku, te je neprijatelj ponovo zauzeo cijelo Cigansko Brdo i time jako ometao napredovanje jedinica I. Brigade."[23]

Iz citiranoga dijela točke 3 očito je da je protivnička vojnička postrojba (neutvrđenoga sastava i broja) svojom intervencijom iz pravca Mostara znatno poremetila prvotne planove zapovjedništva 26. dalmatinske divizije s obzirom na to da su zbog odbacivanja 2. dalmatinske brigade (iz sastava 9. dalmatinske divizije) na povlačenje sa zauzetih položaja bile prisiljene i dvije brigade 26. dalmatinske divizije: 1. i 12. dalmatinska brigada. Usporedbom prodora (neutvrđene postrojbe) iz Mostara s popisom protivničkih postrojbi iz točke 2 nije jasno je li u točki 2 uračunata i postrojba koja je poduzela intervenciju iz Mostara. Premda se zbog rečenične konstrukcije točke 2 čini da jest (fraza: "neprijateljske snage u Širokom Brijegu koje su vodile sa nama borbu bile su /…/"), iz opisa borbe u točki 3 nameće se suprotan zaključak s obzirom na to da su intervencijom (nepoznate) postrojbe iz Mostara čak tri brigade NOVJ-a vraćene na svoje prvotne položaje, uslijed čega se može zaključiti da je spomenuti prodor iz pravca Mostara bio neočekivan, što bi upućivalo na zaključak da zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije nije računalo sa sudjelovanjem te postrojbe.

Treće, tekst u točkama 2, 3 i 9 djeluje neautentično čak i ako se zanemare podaci iz prethodna dva argumenta. Ključni razlog za to jest izostanak osnovnoga smisla osvrta u ovom izvješću. Umjesto da se jasno usporede podaci o posadi u Širokom Brijegu na temelju kojih je planiran napad i sastav širokobriješke posade nakon zauzimanja mjesta i na temelju toga iznesu konkretni zaključci, u izvješću su toj temi posvećene dvije (citirane) rečenice u točki 9. Već zbog toga, čak i kada ne bi bilo nelogičnosti opisanih u prethodna dva argumenta, spomenuto bi izvješće djelovalo krajnje nevjerodostojno.

[23] *Zbornik* IV/33, 429.

Razlog za to je, osim krajnje šturog osvrta opisanog u samo dvije rečenice točke 9, i izrazito ležeran odnos prema opisanom prodoru neutvrđene protivničke postrojbe iz Mostara u citiranom dijelu točke 3. Izostanak detaljnijega opisa toga prodora djeluje iznimno nelogično, pogotovo ako se uzme u obzir da je izvješće prema službenom datumu svojega nastanka napisano 16. veljače, odnosno deset dana nakon spomenutog događaja. U skladu s tim, krajnje je nevjerojatno da u deset dana od tog događaja obavještajna služba 26. dalmatinske divizije o njemu nije imala detaljnije podatke, premda su se do nastanka izvješća ne samo Široki Brijeg nego i Mostar, iz kojega je poduzet spomenuti napad, nalazili pod nadzorom postrojbi NOVJ-a.

Opisani napad bio je jedan od ključnih čimbenika u dvodnevnoj bitci za Široki Brijeg jer su njime anulirani prethodni uspjesi triju brigada NOVJ-a. Umjesto da se zbog toga objasni ne samo sastav postrojbe koja je intervenirala iz Mostara u Široki Brijeg nego i njezin način rada, odnosno pitanje je li poduzela intervenciju prema vlastitoj procjeni situacije ili na temelju prethodno dobivenih podataka od postrojbi koje su se u to vrijeme nalazile u Širokom Brijegu, u tekstu izvješća ta je tema posve zaobiđena te opisana kao da se spomenuti napad dogodio nekoj drugoj postrojbi NOVJ-a s kojom 26. dalmatinska divizija nije imala nikakve veze. Uslijed toga, neautentičnim dijelom izvješća može se smatrati ne samo citirani dio točke 9 nego i citirani dio točke 3 u kojem je krajnje površno opisana spomenuta bitka.

Sumirajući sva tri razloga u kontekstu ovoga argumenta, može se zaključiti da se opisanom raščlambom dijelova izvješća u točkama 2, 3, 4 i 9 tekst u svim tim točkama može smatrati nevjerodostojnim, odnosno neautentičnim, jer ni po logičkoj međuovisnosti ni po sadržaju ne djeluje kao dio iscrpnoga vojničkog izvješća napisanog nedugo nakon završetka važne vojne operacije. Suprotno tome, zbog iznošenja međusobno proturječnih podataka, izostavljanja ključnih podataka te uslijed naglašavanja proizvoljnih zaključaka analizirani dio izvješća djeluje kao da je pisan radi njegova prezentiranja široj javnosti, koja događaju na koji se izvješće odnosi nije izravno svjedočila.

Treći razlog

Opis samostana. U izvješću je franjevačkom samostanu u Širokom Brijegu posvećena velika važnost te je njegov opis detaljno prikazan u točkama 2, 3 i 9. U tim je dijelovima samostan prikazan ne samo kao jedan od objekata u kojem je smještena protivnička posada nego i kao njezino "najjače uporište", kako je naglašeno u osvrtu na dvodnevnu bitku u točki 9.[24]

Opis samostana prezentiran je na temelju podataka iz točaka 2 i 3. U točki 2 samostan je spomenut kao jedan od protivničkih vojnih objekata, a u točki 3 opisan je način na koji ga je zauzela 11. dalmatinska brigada iz sastava 26. dalmatinske divizije.

[24] *Zbornik* IV/33, 433.

U točki 2 stoji: "Glavni neprijateljski obranbeni položaj nalazio se je u neposrednoj okolini Širokog Brijega, a najjače utvrđene tačke bile su manastir sa gimnazijom, duvanska stanica i Ciganско Brdo."[25]

Citirani podatak može se smatrati netočnim ako se usporedi s informativnim izvješćem o položaju širokobriješke posade koje je dostavljeno zapovjedništvu 8. dalmatinskog korpusa 5. veljače, odnosno dan prije početka napada.

U izvješću stoji sljedeće: "Neprijateljska vojska drži pet sljedećih položaja u Širokom Brijegu. Najvažniji i najutvrđeniji je Šuškov brijeg ispod samostana, Rezići – Burića brijeg. Na tom dva kilometra dugom prostoru svakih 25 do 40 metara se nalazi jedan suhozemni zidni bunker, sa posadom od pet do šest ljudi, međusobno povezani kamenim zidom. Drugi položaj se nalazi od 'Klanca' pa do Ciganskog brda – Miličina gomila, ali koji se prekida od groblja Sajmište pa do Miličine gomile. Dakle ovaj položaj se veže od Klanca prema Puringaju i kamene ograde oko duhanske stranice i produžuje se do groblja Sajmište odakle je prekinut sve do Ciganskog brda – Miličine gomile, gdje se nalazi jedan bunker sa 20 vojnika 369. legionarske divizije i 30 milicionara. Treći položaj se nalazi na Ćavarovu brdu, u tvrdo građenoj talijanskoj utvrdi. Ovaj položaj su zaposjele ustaše koje pripadaju 9. satniji II. bojne II. ustaškog zdruga. Ovaj položaj ima dobar domet na sve strane. Četvrti položaj je u glavnom položaj brdskih topova kalibra 80 mm kao i položaj za udaranje s boka u Šuškov brijeg. Tu se nalazi oko 150 njemačkih vojnika i 8. ustaška satnija kojom zapovijeda ustaški zastavnik Stojić, dok sa ustašama na Ciganskom brdu zapovijeda zastavnik Nenadić, s ustašama na Burića brijegu ustaški natporučnik Šimunović. Peti položaj je u selu Knešpolje, gdje ima oko 100 vojnika, koji imaju zadaću čuvati most između Uzarića i Knešpolja. Tenkova i blindiranih vozila nema. Od motorizacije dvanaest kamiona od kojih su tri luksuzna i devet teretnih. Sva područja ispred položaja su minirana. Iz ovoga se vidi da je sjeverna i sjeveroistočna strana slabije utvrđena, ali taj je položaj ujedno najteži jer je vrlo brdoviti."[26]

Iz teksta izvješća vidljivo je da su pripadnici obavještajne službe 8. dalmatinskog korpusa raspolagali preciznim podacima o broju i smještaju posade u Širokom Brijegu. Prema njihovim podacima, posada u Širokom Brijegu imala je pet glavnih uporišta, od kojih ni jedno nije bio samostan. Ta je činjenica naglašena u citiranom dijelu izvješća u opisu prvoga uporišta ("najvažniji i najutvrđeniji je Šuškov brijeg ispod samostana, Rezići – Burića brijeg"), na temelju kojega je jasno da je zapovjedništvo 8. dalmatinskog korpusa najkasnije 5. veljače znalo da samostan nije vojni objekt širokobriješke posade. Na tu činjenicu upućuje i zemljovid s ucrtanim položajima posade u Širokom Brijegu, iz kojega se vidi da se prema obavještajnim podacima 8. dalmatinskog korpusa posada nije nalazila u samostanu. Taj je zemljovid objavljen u ratnoj mono-

[25] *Zbornik* IV/33, 428.

[26] HR-HDA-1450, mikrofilm D-1181, rola br. 8, snimak 528-530; Hrvoje Mandić, "Borbe za Široki Brijeg od studenog 1944. do 7. veljače 1945.", *Polemos. Časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* XVI (2013), br. 32: 16-17: Izvješće 8. dalmatinskom korpusu od 5. 2. 1945.

grafiji 11. dalmatinske brigade, odnosno postrojbe kojoj je bilo zapovjeđeno zauzimanje samostana.[27] Na temelju toga zemljovida očito je da je zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije, čak i da joj zapovjedništvo 8. dalmatinskog korpusa nije proslijedilo tekst spomenutoga obavještajnog izvješća, najkasnije tijekom zauzimanja samostana tijekom dvodnevne bitke za Široki Brijeg postalo svjesno da se protivnička posada ne nalazi u prostorijama samostana. U suprotnom objavljeni zemljovid ne bi imao smisla te ne bi ni bio objavljen kao povijesni izvor u monografiji postrojbe koja je zauzela samostan. U skladu s tim, citirana tvrdnja iz točke 2 prema kojoj je jedna od najutvrđenijih točaka bio "manastir s gimnazijom" djeluje kao potpuna dezinformacija osobe koja nije prisustvovala ni prikupljanju podataka o rasporedu širokobriješke posade prije bitke ni samom činu zauzimanja samostana.

U točki 3 stoji: "7. februara u 5 sati preduzet je ponovni napad. III. bataljon XI. Brigade, uz podršku tenkova i artiljerije, a naročito uz usku saradnju tenkova, u 8.45 sati upada u samostan i poslije kratke borbe zauzima ga. Neprijatelj se povlači prema gradu, a ovi ga progone."[28]

Iz citiranoga dijela opisa drugoga dana bitke za Široki Brijeg stječe se dojam kao da je 3. bataljun 11. dalmatinske brigade u 8:45 ušao u samostanski kompleks i zauzeo ga nakon vremenski neodređene "kratke borbe", nakon čega se posada koja se nalazila u samostanu povukla u smjeru Širokoga Brijega.

Spomenuta tvrdnja može se smatrati netočnom iz nekoliko razloga. Prvo, čak i ako se zanemare prethodni podaci iz kojih je očito da samostan nije bio vojni objekt i pođe od pretpostavke da je on to bio na temelju dijela citata koji to sugerira ("/…/ poslije kratke borbe zauzima ga. Neprijatelj se povlači prema gradu, a ovi ga progone"), nelogično je da u izvješću pisanom prema nominalnom nadnevku devet dana nakon opisanog događaja nije navedeno koja se postrojba nalazila u samostanu prije nego što ga je zauzeo 3. bataljun 11. dalmatinske brigade. Nije spomenuto ni koliko je bilo stradalih u opisanoj bitci za zauzimanje samostana.[29] Zbog izostanka tih podataka navedeni opis zauzimanja samostana djeluje krajnje nevjerodostojno.

Drugo, u citiranom dijelu točke 3 stoji da je samostanske zgrade "poslije kratke borbe" zauzeo 3. bataljun 11. dalmatinske brigade. Taj je podatak krajnje dvojben ako se usporedi s podacima iz monografije 11. dalmatinske brigade. U njoj stoji da je prvotni zadatak zauzimanja samostana imao 2. bataljun te brigade,[30] ali su zbog velikoga otpora protivničke posade drugoga dana bitke u samostan poslani dijelovi svih četiriju bataljuna, od kojih je prvi u prostorije

[27] Rako, Družijanić, *Jedanaesta dalmatinska (biokovska) brigada*, 280.

[28] *Zbornik* IV/33, 429.

[29] U monografiji 11. dalmatinske brigade stoji da je bitka "tokom zauzimanja zgrada konvikta, samostana i gimnazije" bila "žestoka" i da "nije prošla bez ozbiljnih gubitaka na obje strane – kod napadača i kod branioca" (Rako, Družijanić, *Jedanaesta dalmatinska /biokovska/ brigada*, 287). Premda ta tvrdnja nije potvrđena nikakvim izvorima, u ovom je kontekstu indikativna jer je posve suprotna citiranom dijelu izvješća u točki 3.

[30] *Isto*, 280.

samostana ušao 1. bataljun, odnosno njegova 1. četa koja je djelovala na pravcu napada 4. bataljuna.[31] Suprotno spomenutom neodređenom razdoblju zauzimanja samostana, u monografiji je (doduše, bez navođenja izvora) naglašeno da je samostan konačno zauzet u 10 sati.[32]

Usporedbom podataka iz citiranoga dijela izvješća u točki 3 i podataka iznijetih u monografiji 11. dalmatinske brigade vidljivo je da se oni razlikuju do mjere koja sugerira da su ih kreirale osobe koje nisu sudjelovale u istoj bitci. S tim u vezi treba napomenuti da se u monografiji 11. dalmatinske brigade, objavljenoj 1987., ne citira tekst toga izvješća, čime se otvara i pitanje odnosa autora monografije prema ovom dokumentu.

Treće, iz citiranoga dijela točke 3 stječe se dojam da je samostan, nakon što ga je zauzeo 3. bataljun 11. dalmatinske brigade, ostao pod njezinim nadzorom nedugo nakon 8:45 dana 7. veljače. No u monografiji triju legionarskih divizija *Wehrmachta* stoji da je nakon tog razdoblja borbena grupa iz Širokoga Brijega uspjela nakratko zauzeti samostan te da je on u ponovnom napadu postrojbi NOVJ-a konačno zauzet u 15:30 toga dana.[33]

Premda opisi bitke za samostan prezentirani u monografijama 11. dalmatinske brigade i triju legionarskih divizija *Wehrmachta* ne moraju biti činjenično točni, u ovom kontekstu vrijedi ih navesti kao prilog sadržajnoj neprecizznosti podataka navedenih u točki 3 ovoga izvješća.

U skladu sa svime rečenim, može se zaključiti da je citirani dio izvješća u točkama 2, 3 i 9 u kojem je opisan franjevački samostan u Širokom Brijegu sročen krajnje propagandistički, bez iznošenja konkretnih podataka karakterističnih za vojno izvješće. Štoviše, usporedbom opisanoga dijela izvješća s drugim navedenim izvorima u kojima je opisan samostan očito je da je faktografski posve suprotan spomenutim (međusobno nepovezanim) izvorima. Zato se opis samostana u navedenim trima točkama ovoga izvješća može smatrati neautentičnim, odnosno naknadno konstruiranim za dnevnopolitičke potrebe vremena u kojem je prijepis ovoga dokumenta objavljen i citiran kao ključni izvor za dvodnevnu bitku za Široki Brijeg.

Četvrti razlog

Izostavljanje dvaju važnih događaja na operativnom području divizije. Prvi događaj prešućen u izvješću jest likvidacija širokobrijeških franjevaca, koju je Josip Broz Tito zapovjedio još prije početka napada na Široki Brijeg i o tome izvijestio zapovjednika britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOVJ-a

[31] *Isto*, 287.

[32] *Isto*, 288.

[33] Franz Schraml, *Hrvatsko ratište. Njemačko-hrvatske legijske divizije – 369., 373., 392. pješ. div. (hrv.) – njihove izobrazbene i doknadne izobrazbene postrojbe* (Zaprešić: Brkić i sin, 1993), 104; Mandić, "Borbe za Široki Brijeg", 22. U ovom kontekstu vrijedi reći da je Schramlovo djelo navedeno kao relevantan izvor u: *Mostarska operacija*, 222, 244.

Fitzroya Macleana.[34] Izostavljanje tog događaja posebno je nelogično ako se uzme u obzir da je on (u promidžbenom obliku) naveden u partizanskom tisku nakon završetka borbi za Široki Brijeg. Dana 16. veljače u listu *Politika*, koji je izlazio u Beogradu, objavljen je članak "Kako je zadobivena pobjeda nad ustaško-fratarskom tvrđavom", u kojem je stajalo da je franjevački samostan u Širokom Brijegu bio snažno vojno uporište i da su tamošnji franjevci poginuli u borbi prilikom njegova zauzimanja od strane postrojbi NOVJ-a.[35]

S obzirom na protek vremena od trenutka likvidacije do (navodnoga) nastanka izvješća, posve je nevjerojatno da u ovom izvješću događaj ne bi bio spomenut, jer je bio previše važan da bi ga se prešutjelo. U skladu s tim, nelogičnim se čini da bi istoga dana, 16. veljače, list pod nadzorom Vrhovnoga štaba potvrdio likvidaciju franjevaca opisavši je sastavnim dijelom borbi za samostan, a zapovjedništvo divizije na čijem je operativnom području likvidacija provedena u svojem službenom izvješću izostavilo taj događaj.

Zbog toga izostavljanje tog događaja u izvješću djeluje nevjerodostojno, a samo izvješće neautentično.

Druga činjenica izostavljena u izvješću odnos je prema lokalnom stanovništvu.[36] Ona je također bila iznimno važna, što je vidljivo na temelju toga što je spomenuta i u kasnijim izvješćima ove divizije. U izvješću političkoga komesara 26. dalmatinske divizije potpukovnika Dušana Koraća političkom

[34] Dušan Biber, ur., *Tito-Churchill. Strogo tajno* (Beograd; Zagreb: Arhiv Jugoslavije; Globus, 1981), 445: Fitzroy Maclean Foreign Officeu 8. 2. 1945. Okolnosti i pozadina Macleanova izvješća o Titovoj odluci opisane su u: Vladimir Šumanović, "Zamjena uloga: Kako su u poratnoj propagandi ubojice lagali o žrtvama", *Stopama pobijenih* IX (2016), br. 1 (16): 17-21.

[35] Dio teksta iz članka objavljenog u *Politici* citiran je u: Viktor Novak, *Magnum Crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj* (Beograd: Nova knjiga, 1989), 658.

[36] Odnos partizanskih postrojbi prema hrvatskom stanovništvu na prostoru zapadne Hercegovine vidljiv je iz izvješća III. odsjeka Odjeljenja za zaštitu naroda 8. dalmatinskog korpusa III. odsjeku Odjeljenja za zaštitu naroda za Hrvatsku od 12. siječnja 1945., u kojem stoji: "Jedinice IX. divizije na položaju oko Širokog brijega zamjenile su jedinice XXIX. Hercegovačke divizije. Stanovništvo se je tužilo na hrdjav postupak od strane boraca te jedinice i kako navode, da su pojedini borci govorili, da su oni klali 41 g. a da će oni za to sada klati njih. Izgleda da je bilo dosta neorganizovanog uzimanja hrane. Prema nekim podacima izgleda, da su borci iste divizije silovali neke djevojke istih sela. Borci iste divizije zalazili su po pojedinim kućama i tražili od seljaka, da im dadu za jesti šunke ili ostalih boljih jela. U selu Čitluku u blizini Mostara gde je boravila IV. Dalm. brigada, jedan fratar za vrijeme mise održao je propovijed, na kojoj je istakao dobro držanje Dalmatinaca u odnosu prema stanovništvu. Medjutim govor je bio usmjeren u cilju što većeg zaoštravanja odnosa izmedju Dalmatinaca i Hercegovaca kao i stanovništva prema svojoj vojsci, našto mu je od strane štaba brigade skrenuta pažnja. Pred par dana došao je jedan vojnik na ispovjed kod fratra u Kočerinama u Hercegovini, ali je fratar odbio da ga ispovjedi govoreći, da je od biskupa iz Mostara dobio nalog, da komuniste nesmije ispovjedati" (Mate Rupić, Vladimir Geiger, ur., *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti. Dalmacija* /Slavonski Brod; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski institut za povijest, 2011/, 279). Iz ovog je dokumenta uočljivo da se odnosu partizanskih postrojbi prema lokalnom stanovništvu posvećivala velika pozornost te u tom kontekstu djeluje nevjerojatno da bi ta tema bila ispuštena u opisu zauzimanja ovoga mjesta, pogotovo ako se kao relevantna snaga uzimala u obzir formacija zelenoga kadra, odnosno lokalne milicije iz Rakitnoga i Širokoga Brijega, čija je snaga procijenjena na 1200 do 1400 boraca.

komesaru 4. jugoslavenske armije pukovniku Bošku Šiljegoviću od 16. ožujka posebno je obrađeno pitanje "odnos[a] boraca prema narodu i njihovoj imovini" tijekom bitaka za Široki Brijeg i Mostar. Vezano uz to, Korać je rekao da je među pripadnicima divizije postojala "spremnost da se pojam 'neprijateljski raspoloženo stanovništvo' bukvalno shvati, i bez ikakvog laviranja dosledno postupi kao sa takvim". Korać je takav stav osudio u slučaju Mostara, ali ga je u Širokom Brijegu smatrao ispravnim. Svoj sud objasnio je ovim riječima: "Na Širokom Brijegu bilo je više i grubljih ispada i njima se moglo progledati kroz prste s obzirom na stvarno raspoloženje naroda, ali je ovo utoliko više otežalo sprečavanje ovakvih pojava u samom Mostaru, gdje je situacija bila drugačija."[37]

Zamjenik političkoga komesara 26. dalmatinske divizije major Veljko Kadijević u svojem izvješću političkom komesaru 4. armije od 9. travnja osvrnuo se na Koraćevo izvješće te ga dopunio podacima koji nisu spomenuti u njegovu izvješću. Kao prvu i ključnu temu Kadijević je naglasio: "Jačina i čvrstina partijske organizacije u diviziji najbolje se mogla oprobati kroz posljednje pokrete i borbe, počevši od Širokog Brijega pa na ovamo, gdje kroz čitavo to vrijeme nije bilo skoro ni jednog slučaja malodušnosti i popuštanja sa strane članova Partije, što je neosporno jedan od osnovnih uzroka svim vojničkim uspjesima naše divizije."[38]

Citirani dijelovi tih dvaju izvješća važni su jer je na temelju njih očito da je zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije ne samo dopustilo nego i poticalo pripadnike divizije na ratne zločine prema stanovništvu Širokoga Brijega i njegove okolice. To je jasno uočljivo usporedbom pohvale izražene u Kadijevićevu izvješću i navođenjem stava "boraca prema narodu i njihovoj imovini" u Koraćevu izvješću. Opisano ponašanje pripadnika 26. dalmatinske divizije za zapovjedništvo divizije postalo je problematično tek kada je ponovljeno i u Mostaru, u kojem je, kako je naglasio Korać, "situacija bila drugačija".

Iz tih dvaju izvješća uočljivo je da je zapovjedništvo divizije bilo svjesno zločina svojih podređenih prema stanovništvu Širokoga Brijega.[39] S obzirom na to, djeluje nevjerojatno da ti zločini u ovom izvješću nisu ni spomenuti, posebno zato što su u vrijeme navodnoga nastanka izvješća bili aktualni zbog usporedbe ponašanja boraca 26. dalmatinske divizije prema stanovništvu Širokoga Brijega i stanovništvu Mostara.

Zbog izostanka spomenutih dviju iznimno važnih činjenica ovo izvješće djeluje kontraproduktivno prema vojnom tijelu kojem je upućeno (odnosno

[37] *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. IX, knj. 9 (dalje: *Zbornik* IX/9) (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1969), 152-153: Politički komesar 26. dalmatinske divizije Dušan Korać političkom komesaru 4. armije Bošku Šiljegoviću od 16. 3. 1945.

[38] *Zbornik* IX/9, 444: Zamjenik političkog komesara 26. dalmatinske divizije Veljko Kadijević političkom komesaru 4. armije Bošku Šiljegoviću od 9. 4. 1945.

[39] Navedeni zločini dobili su konkretnu potvrdu u iskopavanju žrtava provedenom nakon sloma socijalističke Jugoslavije, na čijem su temelju sastavljeni popisi ubijenih tijekom i nakon te bitke. Mandić, "Borbe za Široki Brijeg", 23, 24, 26.

8. dalmatinskom korpusu) jer prešućuje važne događaje na operativnom području divizije.

U skladu s tim, ovaj tekst nije ispunio svoju osnovnu svrhu jer nema karakter izvješća za određeno razdoblje koje je trebao opisati, nego propagandnoga uratka pisanog za publiku koja nema neposredno saznanje o događajima koji se u tekstu spominju. S obzirom na to, ovaj se dokument može smatrati neautentičnim.

Peti razlog

Izgled uvodnoga dijela dokumenta, odnosno njegova formalna dimenzija u odnosu na označeni urudžbeni broj i datum nastanka dokumenta.

Urudžbeni broj dokumenta je 89, a napisan je u gornjem desnom kutu, pa gornji dio dokumenta ima sljedeći izgled:

ŠTAB Op. br. 89
XXVI. UDARNE DIVIZIJE NOVJ ----------
16. II. 1945. 16. II 1945
ŠTABU VIII. UDARNOG KORPUSA N.O.V.J.[40]

Vizualna analiza i usporedba s ostalim dokumentima 26. dalmatinske divizije pokazuje da se predmetni dokument od ostalih razlikuje u dvije bitne stvari. Prva je vezana uz dvostruko navođenje datuma u uvodnom dijelu dokumenta. Za razliku od ovog, na ostalim dokumentima datum je upisan na lijevoj strani, ispod urudžbenoga broja, tako da je čitava desna strana ostala prazna.[41]

Druga razlika odnosi se na redni broj ovoga urudžbenog broja, odnosno suodnos ovoga broja i datuma nastanka dokumenta.

U objavljenim izvješćima 26. dalmatinske divizije jasno su vidljivi datum i urudžbeni broj te je uočljiv njihov logičan suodnos. Primjerice, izvješće za rujan, listopad i prvu polovinu studenoga 1944. napisano je 17. studenoga 1944. (Br. 78/44).[42] Izvješće za razdoblje od 15. studenoga 1944. do 5. prosinca 1944. napisano je 9. prosinca 1944. (Br. 106/44).[43] Izvješće za razdoblje od 5. prosinca 1944. do 19. siječnja 1945. napisano je 19. siječnja 1945. (Br. 165/45). Izvješće

[40] Zbornik IV/33, 427.

[41] *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. V, knj. 35 (dalje: *Zbornik* V/35) (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1967), 263: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 17. 11. 1944.; *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. V, knj. 36 (dalje: *Zbornik* V/36) (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1968), 160: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 9. 12. 1944.; *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. V, knj. 39 (dalje: *Zbornik* V/39) (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1979), 9, 135: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 1. 3. 1945.; 26. dalmatinska divizija 4. jugoslavenskoj armiji 18. 3. 1945.

[42] *Zbornik* V/35, 263: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 17. 11. 1944.

[43] *Zbornik* V/36, 160: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 9. 12. 1944.

za veljaču napisano je 1. ožujka 1945. (Br. 192/45).[44] Izvješće za ožujak 1945. napisano je 18. ožujka 1945. (Broj: 226/45).[45] Sva je dokumentacija objavljena u ediciji zbornika dokumenata osim izvješća od 19. siječnja (Br. 165/45), koje je spomenuto u izvješću od 1. ožujka (Br. 192/45).[46]

Raščlambom suodnosa datuma i urudžbenoga broja navedenih izvješća očito je da izvješće napisano 16. veljače 1945. nije moglo imati urudžbeni broj 89 jer je izvješće od 19. siječnja imalo urudžbeni broj 165, a izvješće od 1. ožujka urudžbeni broj 192. S obzirom na to, ovo se izvješće može smatrati neautentičnim.

Redni broj urudžbenoga broja djeluje dodatno sumnjivo s obzirom na to da je prema komentaru uredništva, za razliku od ostalog teksta izvješća "pisan[og] na mašini, latinicom",[47] "dopisan mastilom",[48] odnosno naknadno napisan. Samo po sebi, naknadno dopisivanje urudžbenoga broja ne bi se smatralo argumentom neautentičnosti, no u ovom slučaju, u kojem su osim naknadnoga dopisivanja urudžbenoga broja sporni i njegov redni broj i izgled cjelokupnoga uvodnog dijela izvješća (u kojem je urudžbeni broj napisan na desnoj strani, a datum napisan dvaput), ovaj je čimbenik krajnje indikativan. U skladu s tim, unutar ovog konteksta, on pobuđuje dodatnu sumnju u autentičnost ovog izvješća.

Sljedeća okolnost koja upozorava na neautentičnost dokumenta s obzirom na njegovu formalnu dimenziju tiče se nominalnoga datuma njegova nastanka. Datum ovog izvješća može se smatrati spornim, čak i ako se zanemari njegov opisani suodnos s urudžbenim brojem.

Razlog za to činjenica je da je u svim ostalim izvješćima ove divizije vidljivo da je između označenoga datuma nastanka dokumenta i zadnjega dana razdoblja opisanog u izvješću razmak od najviše četiri dana. Takav je, primjerice, slučaj s izvješćem od 9. prosinca 1944., koje je naslovljeno kao "Operativni izvještaj za vrijeme od 15 novembra do 5 decembra 1944 godine".[49] U ostalim izvješćima ove divizije taj je razmak još kraći i iznosi samo dva dana, kao što je slučaj s izvješćem od 17. studenoga 1944.,[50] ili jedan dan, kao što je slučaj s izvješćima od 1. i 18. ožujka 1945. godine.[51]

U slučaju spornoga izvješća od 16. veljače 1945. taj razmak iznosi čak osam dana, jer je zadnji dan opisanoga razdoblja 8. veljače ("Operativni izvještaj za vrijeme od 30. I. do 8. II. 1945. god.").[52]

---

[44] *Zbornik* V/39, 9: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 1. 3. 1945.

[45] *Zbornik* V/39, 135: 26. dalmatinska divizija 4. jugoslavenskoj armiji 18. 3. 1945.

[46] *Zbornik* V/39, 9: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 1. 3. 1945.

[47] *Zbornik* IV/33, 427, bilj. 1.

[48] *Zbornik* IV/33, 427, bilj. 2.

[49] *Zbornik* V/36, 160: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 9. 12. 1944.

[50] *Zbornik* V/35, 263: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 17. 11. 1944.

[51] *Zbornik* V/39, 10, 135: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 1. 3. 1945.; 26. dalmatinska divizija 4. jugoslavenskoj armiji 18. 3. 1945.

[52] *Zbornik* IV/33, 427.

Osim atipičnoga razmaka između zadnjega dana opisanog razdoblja i dana nastanka dokumenta očite su i druge nelogičnosti u vezi s nominalnim datumom nastanka dokumenta.

Prvo, u izvješću od 1. ožujka 1945. stoji da je posebno divizijsko izvješće u kojem su opisane borbe za Široki Brijeg i Mostar napisano 18. veljače,[53] odnosno dva dana nakon (navodnoga) izvješća u kojem je opisana samo bitka za Široki Brijeg. Usporedbom te činjenice s prethodnom raščlambom vezanom uz vremenski razmak između zadnjega dana razdoblja opisanog u izvješću i dana nastanka izvješća posve je nevjerojatno da bi 26. dalmatinska divizija kasnila sa slanjem izvješća čak osam dana te ga napisala dva dana prije završetka opširnijega teksta unutar kojega su opisane obje bitke.

Drugo, zapovjedništva 8. dalmatinskog korpusa i 26. dalmatinske divizije cijelo su vrijeme izravno kontaktirala. Do zauzimanja Širokoga Brijega oba vojna tijela nalazila su se u Imotskom, a nakon toga su se premjestila u Široki Brijeg.[54] S obzirom na to, malo je vjerojatno da u razdoblju do 12. veljače, kada je 8. dalmatinski korpus zapovjedio napad na Mostar,[55] predstavnici 26. dalmatinske divizije nisu pisano ili usmeno izvijestili zapovjedništvo 8. dalmatinskog korpusa, nego su to učinili tek nakon što je zauzet Mostar. Zbog opisanih nelogičnosti, mogućnost da bi analizirano izvješće bilo napisano 16. veljače 1945. djeluje posve nevjerojatno.

S obzirom na spomenute razloge vezane uz izgled uvodnoga dijela dokumenta, odnosno karakter njegova urudžbenoga broja i datuma može se zaključiti da je ovo izvješće posve neautentično.

Zbog toga se ovaj tekst, čak i ako se zanemare prethodna četiri argumenta, može smatrati naknadno kreiranim uratkom, a ne izvješćem napisanim neposredno nakon završetka borbe za Široki Brijeg.

Zaključak

Zauzimanje Širokoga Brijega od strane postrojbi 8. dalmatinskog korpusa NOVJ-a u veljači 1945. u službenoj historiografiji socijalističke Jugoslavije opisano je krajnje propagandistički i neznanstveno. Bitan argument za takav zaključak izvješće je 26. dalmatinske divizije 8. dalmatinskom korpusu od 16. veljače 1945. godine.

---

[53] *Zbornik* V/39, 10: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 1. 3. 1945.

[54] U zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa za napad na Široki Brijeg od 4. veljače njegovim sjedištem označen je Imotski, a u zapovijedi za napad na Mostar od 12. veljače Široki Brijeg. *Zbornik* IV/33, 122, 299. Prema memoarskom zapisu načelnika štaba 8. dalmatinskog korpusa Ante Biočića, "štab korpusa je stigao u Imotski 2. februara sa štabovima divizija. Tu je još jednom razmotrio lokalnu situaciju". Biočić, "Mostarska operacija", 113.

[55] *Zbornik* V/39, 10: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 1. 3. 1945.; *Zbornik* IV/33, 299: Zapovijed 8. dalmatinskog korpusa od 12. 2. 1945.; Anić, *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa*, 231.

Taj je dokument objavljen 1970. te citiran u djelima istaknutoga jugoslavenskoga vojnog pisca i sudionika bitke za Široki Brijeg pukovnika Jugoslavenske narodne armije Nikole Anića. U njemu se ne spominju ključne činjenice o samoj bitci i događajima koji su uslijedili nakon njezina završetka. Umjesto toga, tekst obiluje frazama koje ne korespondiraju s podacima navedenim u dokumentu, a karakterističan je i po tome što je u njemu naglašena činjenično netočna tvrdnja o franjevačkom samostanu kao najjačem uporištu širokobriješke posade. Osim zbog toga, dokument se može smatrati spornim i zbog izgleda, koji je posve različit od svih drugih objavljenih dokumenata te postrojbe.

Na temelju tih razloga, spomenuti dokument nema karakter autentičnoga povijesnog izvora, nego naknadnoga uratka pisanog za potrebu stvaranja poslijeratnoga narativa o Širokom Brijegu koji sa stvarnošću ratnih događaja nije imao relevantne činjenične povezanosti.

Arhivi

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – Zbirka mikrofilmova gradiva iz stranih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku, VIII. korpus NOV i PO Hrvatske (HR-HDA-1450).

Objavljeni izvori i literatura

Anić, Nikola. *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske 1943. – 1945.* Split: Savez antifašističkih boraca i antifašista grada Splita, 2004.

Biber, Dušan, ur. *Tito-Churchill. Strogo tajno*. Beograd; Zagreb: Arhiv Jugoslavije; Globus, 1981.

Mandić, Hrvoje. "Borbe za Široki Brijeg od studenog 1944. do 7. veljače 1945." *Polemos. Časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* XVI (2013), br. 32: 13-30.

Matović, Ivo, ur. *Mostarska operacija*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1986.

Novak, Viktor. *Magnum Crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*. Beograd: Nova knjiga, 1989.

Novović, Mirko; Petković, Stevan. *Prva dalmatinska proleterska brigada*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1986.

Rako, Milan; Družijanić, Slavko. *Jedanaesta dalmatinska (biokovska) brigada*. Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1987.

Rupić, Mate; Geiger, Vladimir, ur. *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti. Dalmacija*. Slavonski Brod; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski institut za povijest, 2011.

Schraml, Franz. *Hrvatsko ratište. Njemačko-hrvatske legijske divizije – 369., 373., 392. pješ. div. (hrv.) – njihove izobrazbene i doknadne izobrazbene postrojbe*. Zaprešić: Brkić i sin, 1993.

Šumanović, Vladimir. "Zamjena uloga: Kako su u poratnoj propagandi ubojice lagali o žrtvama". *Stopama pobijenih* IX (2016), br. 1 (16).: 15.-25.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom IV, knjiga 33. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1970.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 35. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1967.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 36. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1968.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 37. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1968.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 39. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1979.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom IX, knjiga 8. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1969.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom IX, knjiga 9. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1969.

SUMMARY

ON THE AUTHENTICITY OF THE OF 26th DALMATIAN DIVISION, VIII DALMATIAN CORPS' REPORT ON 16 FEBRUARY 1945 ABOUT THE CAPTURE OF ŠIROKI BRIJEG

This paper analyses the authenticity of the published document which, according to the official historiography of Socialist Yugoslavia, the 26th Dalmatian Division sent to the VIII Dalmatian Corps on 16th February 1945. The document describes the arrival of the division on the territory of Herzegovina and a two-day battle for Široki Brijeg (6 – 7 February). Due to its use in the works of Yugoslav People's Army colonel Nikola Anić, a prominent Yugoslav military writer and participant in the battle for Široki Brijeg, this document is considered to be the primary historical source for reconstructing the flow of this battle. However, its authenticity is questionable due to five key circumstances. The reasons for this include not only its contents, but also its physical appearance, which is substantially different from other reports made by the 26th Dalmatian Division.

Key words: World War II; Široki Brijeg; 26th Dalmatian Division; VIII Dalmatian Corps; military documentation